

YRITTÄJIEN SUHDE ARVONLISÄVEROTUKSEEN
-
**MIELLEN TILINPIDON STRATEGIAT KIRJANPITÄJIEN
TUNNISTAMINA**

**Jyväskylän yliopisto
Kauppakorkeakoulu**

Kandidaatintutkielma

2020

**Tekijä: Ranta-Ylitalo, Juh
Oppiaine: Laskentatoimi
Ohjaaja: Salminen, Pekka**

TIIVISTELMÄ

Tekijä Ranta-Ylitalo, Juho	
Työn nimi Yrittäjien suhde arvonlisäverotukseen – Mielen tilinpidon strategiat kirjanpitäjien tunnistamina	
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika (pvm.) 28.04.2020	Sivumäärä 33
Tiivistelmä	
<p>Mielen tilinpidolla tarkoitetaan kokoelmaa kognitiivisia toimintoja, joiden perusteella yksilö suunnittelee, jäsentää ja hahmottaa taloudellista toimintaansa. Arvonlisäverotuksen kontekstissa yrittäjien mielen tilinpidon strategiat jakautuvat segregatioon ja integraatioon perustuviksi, joiden välinen ero tulee näkyväksi yrittäjän asenteissa ja suhtautumistavoissa arvonlisäveroa kohtaan.</p> <p>Tässä tutkimusotteeltaan laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan kirjanpitäjien mahdollisuuksia havaita ja tunnistaa asiakasyrittäjiensä soveltama mielen tilinpidon strategia, kartoitetaan kirjanpitäjien käsityksiä strategioiden painottumisen taustalla vaikuttavista tekijöistä ja selvitetään kirjanpitäjien kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan yrittäjän suhtautumiseen arvonlisäverotusta kohtaan. Tutkimusaineisto on kerätty haastattelemalla kolmea kirjanpitäjää.</p> <p>Tutkimuksen tulosten perusteella kirjanpitäjillä on mahdollisuus havaita asiakasyrittäjiensä arvonlisäverotukseen liittyvät mielen tilinpidon strategiat ja tunnistaa eri strategioita soveltavat yrittäjät asiakaskunnastaan. Lisäksi tulokset antavat viitteitä vero- ja taloudellisen osaamisen tason liittyvän segregatiota painottavaan mielen tilinpidon strategiaan. Tämän ohella tutkimuksen tulokset tarjoavat suuntaa-antavaa tietoa kirjanpitäjien kokemuksista vaikutusmahdollisuuksistaan asiakasyrittäjiensä arvonlisäverotukseen liittyvään ajatteluun.</p> <p>Saadut tulokset ovat pääosin yhteneviä aikaisempien tutkimustulosten kanssa, joskin ilmiötä lähestytään ensimmäistä kertaa kirjanpitäjien näkökulmasta.</p>	
Asiasanat Mielen tilinpito, arvonlisävero, yrittäjä, kirjanpitäjä	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu (JSBE)	

SISÄLLYS

	TIIVISTELMÄ	2
	KUVIOT JA TAULUKOT	4
1	JOHDANTO.....	5
1.1	Aihealue	5
1.2	Keskeiset käsitteet.....	6
1.3	Tutkimusongelmat, tutkimuskysymykset ja rajaus.....	8
2	KATSAUS TUTKIMUKSEEN	9
2.1	Mielen tilinpidon teoreettinen tausta.....	9
2.1.1	Vaihtoehtojen arviointi	10
2.1.2	Tilien nimeäminen.....	10
2.1.3	Tilien tarkastelun frekvenssi ja tapahtumien yhdistely	12
2.2	Tutkimuksia mielen tilinpidosta osana liiketoimintaa.....	13
3	METODOLOGIA.....	15
3.1	Menetelmä.....	15
3.1.1	Abduktio tieteellisen päättelyn logiikkana.....	15
3.1.2	Tutkimusaineiston analysointi	16
3.2	Tutkimusaineisto	16
3.2.1	Teemahaastattelut tutkimusaineistona	16
3.2.2	Tutkimukseen osallistujat.....	17
3.2.3	Käytännön toteutus	17
4	TUTKIMUSTULOKSET	19
4.1	Perusta teoriassa, mielenkiinto aineistossa	19
4.2	Kirjanpitäjien tunnistamat mielen tilinpidon strategiat.....	19
4.2.1	Tunnistaminen ja näkemys jakaumasta	19
4.2.2	Tilitettävään arvonlisäveroon suhtautuminen.....	21
4.3	Strategioiden painottumiseen vaikuttavat tekijät	23
4.3.1	Verotusta koskeva ja muu taloudellinen osaaminen	23
4.3.2	Yrittäjäikä ja yrityksen koko	24
4.3.3	Yritystoiminnan kannattavuus ja toimiala	25
4.3.4	Motivaatio noudattaa verolainsäädäntöä	26
4.3.5	Yhteenvedo vaikuttavista tekijöistä	27
4.4	Kirjanpitäjä yrittäjän tukena.....	27
4.4.1	Vaikuttamismahdollisuudet toimivassa asiakassuhteessa....	27
4.4.2	Interventiokynnys.....	28
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	29
5.1	Tutkimusaineistosta johdetut johtopäätökset.....	29
5.2	Tutkimuksen rajoitteet, yleistettävyys ja hyödynnettävyys.....	30
	LÄHTEET.....	31
	Liitteet.....	33

KUVIOT JA TAULUKOT

KUVIO 1 Mielen tilinpidon strategiat arvonlisäverotuksessa.....	6
TAULUKKO 1 Taustatiedot tutkimukseen osallistuneista.....	17

1 JOHDANTO

1.1 Aihealue

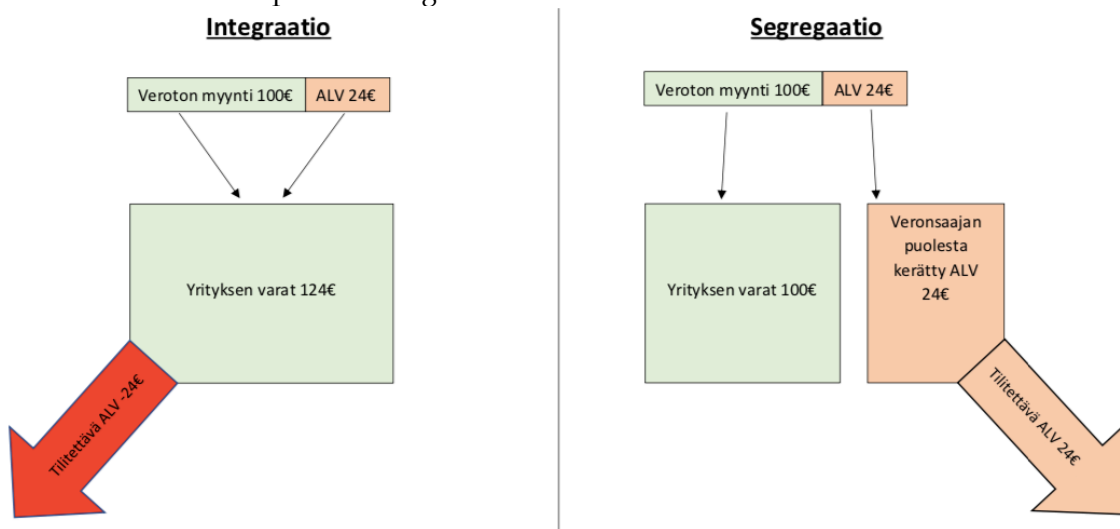
Hyvinvointiyhteiskunnan toiminnan edellytys on tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti toimiva verojärjestelmä. Suomessa on lähtökohtaisesti painottunut tuloverotuksen merkitys julkisen toiminnan varojen keräämisessä, mutta 2010-luvun aikana poliittisen tahdon ilmaisuissa niin Suomessa kuin laajemmin euroalueellakin on korostunut pyrkimys verotuksen painopisteen siirtämisestä kulutuksen verottamiseen. Vuodelta 2018 saatavissa olevan tilastotiedon perusteella (Eurostat 2019) Suomen merkittävin kulutusvero on arvonlisävero, jonka määrä oli n. 64,3 % kaikista kulutusveroista ja n. 21,6 % valtion kokonaisverokertymästä.

Arvonlisäverot kertyvät Suomessa tapahtuvasta arvonlisäveron alaisten hyödykkeiden ja palvelujen myynnistä. Verojen keräämisestä sekä edelleen tilitämisestä verohallinnolle vastaavat liiketoiminnan harjoittajat, joista merkittävä osa koostuu pienistä ja keskisuurista omistajayrittäjävetoisista yksiköistä. Lain-säädäntöön kirjatun tahdon toteutuminen ja edelleen arvonlisäverotuksesta kertyvien verotulojen määrä on siten altis liiketoiminnan harjoittajien arvonlisäveromyöntyvyydelle. Tieteellinen kirjallisuus on perinteisesti keskittynyt tarkastelemaan yksilöiden myöntyvyyttä tuloverotusta kohtaan, joskin kulutusverotuksen suhteellisesti kasvanut merkitys on kohdentanut mielenkiintoa myös yrittäjien arvonlisäveromyöntyvyyteen ja sen taustalla vaikuttaviin tekijöihin. Yksi näistä osatekijöistä on mielen tilinpito (Thaler 1985), jonka yhteys tulo- sekä arvonlisäveromyöntyvyyteen on havaittu aiemmissa euroalueella tehdyissä tutkimuksissa (Adams & Webley 2001; Muehlbacher, Hartl & Kirchler 2017; Olsen, Kasper, Kogler, Muehlbacher & Kirchler 2019). Veromyöntyvyyden ohella yrittäjän soveltaman mielen tilinpidon strategian on havaittu olevan yhteydessä esimerkiksi konkurssiriskiä sekä liiketoiminnan yleiseen kannattavuuteen (Muehlbacher ym. 2017).

1.2 Keskeiset käsitteet

Mielen tilinpidon (mental accounting) käsitteellä tarkoitetaan kokoelmaa kognitiivisia toimintoja, joiden avulla yksilö organisoii, arvioi ja seuraa taloudellisia aktiviteettejaan, mukaan lukien menojaan sekä tulojaan (Thaler 1999). Käytännössä tämä tarkoittaa rahan liikkeen hahmottamista mielen sisäisen tilijärjestelmän kautta, jossa tiettyyn kategoriaan sisältyvät menot ja tulot suoritetaan samalta tililtä (Thaler 1985). Raha on siten ”korvamerkitty” tiettyyn tarkoitukseen. Yritystoiminnassa mielen tilinpidolla viitataan omistajayrittäjän mielikuvista rakentuvaan strategiaan, jonka kautta hän hahmottaa liiketoiminnan rahavirtoja. Tässä tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu niihin mielen tilinpidon strategioihin, joita kirjanpitäjät tunnistavat asiakasyrittäjiensä arvonlisäverotukseen liittyvässä toiminnassa. Mielen tilinpitoon liittyy läheisesti **segregaation** ja **integraation** alakäsitteet (Olsen ym. 2019); arvonlisäverotusta koskevan suhtautumistapansa perusteella yrittäjät voidaan jakaa kahteen erilliseen ryhmään sen perusteella, mielletäänkö myös arvonlisäveron osuus kuuluvaksi yrityksen liikevaihtoon (integraatio), vai suhtaudutaanko laskutettuun arvonlisäveroon lähtökohteisesti veronsaajalle kuuluvana eränä, joka ei siten sisälly yritykselle kohdistuviin tuloihin ja joka myöhemmin tilitetään eteenpäin omalta mielen tililtään (segregaatio). Laatumassani havainnollistavassa esityksessä (kuvio 1) kahden strategian erot tulevat näkyviksi. Yrityksen varoilla viitataan tässä yhteydessä nimenomaisesti yrittäjän mielikuvaan, ei kirjanpidolliseen merkitykseen.

KUVIO 1: Mielen tilinpidon strategiat arvonlisäverotuksessa.

Mielen tilinpidon käsite on suomenkielisessä kirjallisuudessa verrattain tuore, eikä käännoistä englanninkielisestä vastineesta voida pitää vakiintuneena. Tässä tutkimuksessa omaksuttu suomenkielinen ilmaisu on esiintynyt tiedettävästi ensimmäisen kerran Kansantalouden aikakauskirjassa julkaistussa, alkuperäisen käsitteen luoneen Richard Thalerin (1985) tutkimustyötä esittelevässä artikkelissa (Miettinen 2017). Muita akateemisissa kirjallisuudessa ja sen ohella myös muissa lähteissä esiintyneitä suomennoksia ovat mm. ”mentaalinen kirjanpito”

(Bloigu 2017) sekä ”henkinen kirjanpito” (Sunikka & Peura-Kapanen 2008, 46). Käännöksen vakiintumattomuudesta huolimatta Miettisen (2017) suomennosta voidaan pitää edellä mainituista käännösvaihtoehdoista alkuperäisen käsitteen merkityssisältöä eniten kunnioittavana.

Veromyöntyvyyys tarkoittaa voimassa olevan verolainsäädännön asianmukaista noudattamista ja raportointiin liittyvien velvoitteiden täyttämistä (Boll 2014). Yritystoiminnassa tämä tarkoittaa verosidonnaisten operatiivisten toimintojen järjestämistä tavalla, joka mahdollistaa oikea-aikaisen ja sisällöltään asianmukaisen raportoinnin veroviranomaisen asettamia vaatimuksia noudattaen (vrt. Boll 2014). Veromyöntyvyyttä ei siten voida pitää yksittäisen yrityksen vastuuhenkilön, kuten omistajayrittäjän tai kirjanpitäjän, erillisenä ja suoraan havaittavana tai sellaisenaan mitta-asteikolle sijoitettavana asenteena tai muuna erillisenä ja yksittäisenä konstruktiona. Boll (2014) esittääkin veromyöntyvyyden heterogeenisenä kokoelmana yrityksessä vallitsevia käytänteitä, asenteita ja toimintatapoja, jotka osaltaan mahdollistavat verotukseen liittyvien työtehtävien asianmukaisen hoitamisen. Myös Torgler (2002) määrittelee veromyöntyvyyden hankalasti selitettäväksi sosiaalisesti ilmiöksi, jonka ytimessä on kysymys siitä, kuka noudattaa verolainsäädäntöä ja kuka ei. Toisaalta käsitettä voidaan lähestyä myös vastakkainasettelun kautta kohdistamalla huomio verotuksellisten velvoitteiden välttelyyn, eli veronkiertoon. Teeman voidaan perustellusti ajatella herättäneen mielenkiintoa kautta verotuksen historian, joskin taloustieteessä ongelmaa on perinteisesti lähestytty mieltämällä verojen välttely odotusarvoon perustuvana uhkapelinä (vrt. Cullis & Lewis 1997; Dhama & al-Nowaihi 2007; Torgler 2002). Kuitenkin vain osa reaaliaimassa ilmenevästä yrittäjien ja yksityishenkilöiden veromyöntyvyydestä on selitettävissä laiminlyönnistä seuraavan rangaistuksen pelolla, joka osaltaan korostaa veromyöntyvyyteen vaikuttavien tekijöiden moninaisuutta (Alm 1991; Torgler 2002). Mielen tilinpidon käytänteiden on havaittu olevan yhteydessä veromyöntyvyyteen; segregatioon perustuva mielen tilinpidon strategia ennakoii integraatioon perustuvaan strategiaan verrattuna korkeampaa veromyöntyvyyttä yksityisyrittäjien keskuudessa (Muehlbacher ym. 2017).

Arvonlisävero on Suomessa voimassa olevan lainsäädännön mukaisista kulutusveroista merkittävin verokertymällä mitattuna (OECD 2018). Arvonlisäveroa suoritetaan nimensä mukaisesti hyödykkeen koko tuotanto- ja jakeluketjun aikana portaittain syntyneestä arvonlisästä (Juanto, Punavaara & Saukko 2018, 11). Arvonlisäverojärjestelmään kiinteästi kuuluvan vähennysoikeuden on tarkoitus estää veron kertaantuminen tuotantoketjussa sekä varmistaa verotuksen kohdistuminen lopulliseen hyödykkeen tai palvelun kuluttajaan. Veron keräämisestä ja edelleen Verohallinnolle tilittämisestä vastaa hyödykkeen myynyt arvonlisäverovelvollinen, joten kyseessä on välillinen vero (Äärilä, Nyrhinen, Hyttinen & Lamppu 2017, 31). Keskeisiä alakäsitteitä arvonlisäverotukseen liittyen ovat suoritettava arvonlisävero, eli yrittäjän asiakkaalta myynnin yhteydessä keräämä vero, sekä vähennettävä arvonlisävero, jolla tarkoitetaan edeltävälle jalostusasteille maksettua arvonlisäveroa. Suoritettavan ja vähennettävän veron erotuksena saadaan tilitettävä vero, jonka yrittäjä on velvollinen tilittämään Verohallinnolle kultakin ilmoituskaudelta.

1.3 Tutkimusongelmat, tutkimuskysymykset ja rajaus

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää kirjanpitäjien mahdollisuutta havaita omistajayrittäjien soveltamia mielen tilinpidon strategioita, sekä kartoittaa kirjanpitäjien käsityksiä siitä, mitkä liiketoimintaan ja yrittäjyyteen liittyvät tekijät vaikuttavat yrittäjän soveltamaan mielen tilinpidon strategiaan. Tämän ohella selvitetään, millaisina kirjanpitäjät kokevat vaikutusmahdollisuutensa omistajayrittäjien arvonlisäverotukseen liittyviin mielen tilinpidon tapoihin. Tutkimusongelmista voidaan johtaa kolme tutkimuskysymystä:

1. Tunnistavatko kirjanpitäjät segregaatioon ja integraatioon perustuvat strategiat omistajayrittäjien tavoissa hallita arvonlisäverotukseen sidonnaisia rahavirtoja?
2. Mitkä sisäiset ja ulkoiset tekijät ohjaavat kirjanpitäjien käsityksen mukaan omistajayrittäjän mielen tilinpidon strategiaa integraatioon tai segregaatioon perustuvaksi?
3. Millainen on kirjanpitäjän kokemus omasta vaikuttamismahdollisuudestaan omistajayrittäjän arvonlisäverotukseen liittyviin mielen tilinpidon keinoihin?

Tutkimuksen tarkoituksena on testata kirjanpitäjien näkökulman soveltuvuutta ilmiön tutkimiseen ja tuottaa lisää tietoa mielen tilinpidon ulottuvuuksista suomalaisen yrittäjyyden kontekstissa. Tavoitteena ei ole vahvistaa tai kumota aikaisempia tutkimustuloksia mielen tilinpidon segregaatioon tai integraatioon perustuvien strategioiden myönteisistä tai kielteisistä yhteyksistä liiketoiminnalle tai veromyöntyvyydelle, joten tutkimukselle ei aseteta hypoteeseja. Rajaus perustuu aikaisempaan tutkimukseen, jonka pohjalta mielen tilinpidon lähestytään yhtenä veromyöntyvyyden taustalla vaikuttavana tekijänä. Kyseessä on tutkimusotteeltaan laadullinen tutkimus, jonka luonnetta voidaan pitää kartoittavana (tutkimuskysymykset 1 & 3) ja selittävänä (tutkimuskysymys 2).

2 KATSAUS TUTKIMUKSEEN

2.1 Mielen tilinpidon teorettinen tausta

Varhainen yksilön taloudellista päätöksentekoa käsittelevä akateeminen kirjallisuus on tukeutunut rationaalisen toimijan ihanteeseen. Myöhemmin esimerkiksi Hal ja Blumer (1985) haastoivat tämän näkemyksen osoittamalla päätöksentekoprosessin alttiuden epärationaaliin lopputulemiin johtaville yksilön tulkinnoille. Sittemmin mikrotaloustieteen ja päätöksenteon alueella tehty tutkimus on omaksunut käsityksen, jonka mukaan epäjohdonmukaisuudet yksilön toiminnassa ovat tyypillisiä ja päätöksentekoympäristön vaikutus yksittäiseen toimintaan voi johtaa epärationaaliseen tulokseen.

Richard Thalerin (1985) esittämä mielen tilinpidon teoria on osa tätä akateemisen kirjallisuuden jatkumoa, jonka avulla kuluttajan päätöksenteon prosessia pyritään selittämään rationaalisuuden sijaan käyttäytymistieteellä. Muita saman suuntauksen malleja ovat esimerkiksi behavioristiseen mikrotaloustieteeseen vaikuttanut Kahnemanin ja Tverskyn (1979) prospektiteoria, sekä suunnitellun käyttäytymisen teoria (Ajzen 1991). Teorioiden lähtökohdat ovat kuluttajan epärationaalisen käyttäytymisen selittämisessä, mutta ne muodostavat myös laajemman tarkastelukehikon yksilön päätöksenteon tulkintaan. Esimerkiksi sijoitus- ja investointipäätöksiä on tutkittu mielen tilinpidon teoreettisen kehyksen kautta (Özkan & Özkan 2019).

Tämän tutkimuksen näkökulmasta erityisen mielenkiintoisena näyttäytyy mielen tilinpidon teorian soveltaminen osana omistajayrittäjän taloudellisten päätösten tutkimusta. Mielen tilinpidon omaksumista laskentatoimen tutkimukseen voidaan pitää teorian sisällön näkökulmasta luontevana jatkumona. Teorian taustalla vaikuttaa voimakkaasti havainto jonkinlaisen laskentajärjestelmän olemassaolosta kaikissa niissä yhteyksissä, joissa taloudellisia päätöksiä tuotetaan. Thalerin (1985) mukaan jokaisessa taloudelliseen toimintaan osallistuvassa yksikössä, oli sitten kyseessä monikansallinen yritys tai yhden hengen kotitalous, tulojen, menojen ja yleisesti varallisuuden hallinta perustuu johonkin implisiittiseen (mielen sisäiseen) tai eksplisiittiseen (ulkopuoliseen, määriteltyyn) hallintajärjestelmään. Tämän järjestelmän olemassaolo vastaa tarpeisiin hallinnoida, seurata ja raportoida taloudellisten aktiviteettien toteutumista. Yrityksissä hallintajärjestelmä rakentuu pääosin eksplisiittisten sisäisten ohjeiden varaan ja tukeutuu raportoinnin osalta pääosin kirjanpidon lainsäädäntöön. Yksilötasolle tultaessa taloudellinen päätöksenteko on Thalerin (1985) mukaan verrattavissa tavoitteiltaan yritysten taloudellisiin hallintajärjestelmiin, mutta luonteeltaan implisiittistä, eikä sen oikean toteuttamisen tapaa voida lukea lainsäädännöstä tai yrityksen sisäisestä menettelyohjeesta. Taloudellisten aktiviteettien hallinta toteutuu monipuolisten kognitiivisten toimintojen kautta, joiden tavoitteena on jäsentää, hallita ja ymmärtää rahavirtoja sekä yleisellä tasolla varallisuuden muutoksia. Mielen tilinpidon teoria jäsentää tätä implisiittistä järjestelmää kolmen päätöksenteon taustalla vaikuttavan tekijän kautta.

Ensimmäinen näkökulma käsittelee taloudellisen aktiviteetin lopputuleman arviointia. Toinen taustatekijä on taloudellisten toimintojen sekä rahavirtojen jaottelu erillisille tileille. Kolmantena teoria käsittelee näiden tilien tarkastelun frekvenssiä sekä eri tileille jaoteltujen taloudellisten tapahtumien dynaamista yhdistelyä. Mainittujen kolmen osa-alueen kautta tulee esille myös ristiriita rationaaliseen rahan fungibiliteettiin (korvattavuuteen) nähden. (Thaler 1985; Thaler 1999). Liiketoiminnan ja verotuksen näkökulmasta teoriassa on syytä kiinnittää huomiota erityisesti eri mielen tilejä ja niiden keskinäistä suhdetta käsittelevään osioon. Vaikka tämän tutkimuksen rajauksen näkökulmasta teoreettinen tausta olisi esitettävissä suhteellisen tiivistetyssä muodossa, olen päätenyt tämän tutkimuksen osalta laajempaan esitystapaan. Teoria esitetään siinä laajuudessa, jonka näen tarpeellisenä arvonlisäverotukseen liittyvän näkökulman hahmottamiseksi ja sen jäsentämiseksi osaksi mielen tilinpidon kokonaisuutta.

2.1.1 Vaihtoehtojen arviointi

Thaler (1999) on omaksunut Kahnemanin ja Tverskyn (1979) prospektiteorian arvofunktion, jonka voidaan ajatella kuvaavan yksilön kokemaa hyötyä saaduista voitoista (tai tuloista) sekä tappioiden (tai menojen) aiheuttamaa haittaa. Thaler (1999) ilmaisee prospektiteorian arvofunktion kolmen elementin olevan merkittäviä mielen tilinpidon näkökulmasta. Ensinnäkin yksilö suhteuttaa transaktion välityksellä saavutettua hyötyä johonkin tiettyyn vertailuarvoon, ei absoluuttiseen rahamääräiseen vastineeseen. Toiseksi, prospektiteorian mukainen hyötyfunktio on muodoltaan konkaavi ja vastaavasti haittafunktio konvekksi, joka ilmenee suhteellisuutena yksilön ajattelussa. 10€ ja 20€ välinen ero koetaan suurempana, kuin 1000€ ja 1010€ välinen ero, vaikka absoluuttisesti rahamäärien erotus molemmissa tilanteissa on 10€. Kolmas tekijä, jonka Thaler (1999) on omaksunut prospektiteorian hyötyfunktioista osaksi omaa malliaan, on tappiokammo. 100€ häviäminen aiheuttaa subjektiivisesti enemmän mielihyvää, kuin 100€ saaminen vastaavasti mielihyvää.

2.1.2 Tilien nimeäminen

Toisena merkittävänä osana taloudellista päätöksentekoprosessia Thaler (1999) esittää implisiittisten tilien nimeämisen. Prosessi rakentuu kolmesta osasta, joita ovat menojen ryhmittely budjeteiksi (elantomenot, hankinnat, jne.), varallisuuden jakaminen spesifeille tileille (pahan päivän vara, eläkesäästöt, jne.) sekä kolmantena tulojen jakaminen kategorioittain (tavalliset ja sattumanvaraiset tulot, jne.). Tällä ryhmittelyllä Thaler (1999) kuvaa yksilön taipumusta kategorisoida ja jäsentää taloudellisia tapahtumia ja muodostaa niistä edelleen yhtenäisiä, helpommin hallittavia kokonaisuuksia. Ryhmittelyprosessin avulla voidaan toisistaan muutoin erillisiä tapahtumia hallita suurempina yksiköinä ja näin johdonmukaistaa taloudellista toimintaa. Tutkimukseni näkökulmasta tämä havainto on mielenkiinnon keskiössä.

Menojen budjetointi edesauttaa päätöksien tekemistä tilanteissa, joissa rahaa voidaan käyttää useisiin eri vaihtoehtoihin. Kulutuksen näkökulmasta tilanne on arkipäiväinen ja yleinen. Samalla implisiittinen budjetointi toimii

itsehillinnän työkaluna samalla periaatteella kuin laskennallinen budjetointi yritysmaailmassa. Tavoitteena on varmistaa, ettei tiettyyn kulutuksen kategoriaan kohdennettu menojen määrä ole kokonaisuuden näkökulmasta kestävä ja siten vaaranna muita toimintoja. Käytetyt menetelmät eivät kuitenkaan aina ole yksinomaan implisiittisiä, vaan myös eksplisiittisiä riippuen budjetin laajuudesta ja aikajänteestä. Mitä tarkemmin rajattu ja kohdennettu budjetti, sitä todennäköisemmin mielen sisäinen järjestelmä tarvitsee tuekseen myös ulkoisen seuranta-järjestelmän taloudellisten suunnitelmien toteutumista varmistamaan.

Aikaisemmassa tutkimuksessa Thaler ja Shefrin (1981) ovat havainneet tiukan implisiittisen budjetoinnin liittyvän ajalliseen lyhytjänteisyyteen, kun vastaavasti pidemmän aikavälin taloudellinen arviointi on suurpiirteisempää. Budjetin laajuudella puolestaan on yhteys henkilön käytettävissä olevien taloudellisten resurssien määrään. MBA-opiskelijoiden rahankäyttöön liittyviä tottumuksia tutkimalla on havaittu tiukkojen ruuan- ja vaatteiden hankintaan luotujen implisiittisten budjettien muuttuvan merkittävästi, kun valmistumisen myötä henkilön sosioekonominen asema muuttuu opiskelijasta palkansaajaksi (Heath & Soll 1996). Menojen budjetointi on siten taloudellista suunnittelua, jonka keskeinen tavoite on varmistaa rahallisen resurssin riittävyys kaikkiin tarpeellisiin kohteisiin. Tämä edellyttää menojen tunnistamista ja edelleen implisiittistä kirjaamista asianmukaiselle mielen tilille (Thaler 1999).

Budjettien keskinäistä merkityksellisyyttä voidaan kuvata havainnollistavalla esimerkillä. Tietyn etujärjestön vuosimaksu (90€) voidaan ilmoittaa vuodelle jakautuvana viikkokohtaisena kuluna (1,73€), jolloin yksilö sijoittaa tämän pienemmän summan rutiininomaiseen ”muun kulutuksen” viikoittaiseen budjettiin. Prospektiteoriassa esitetyn konveksin tappiokäyrän perusteella kulun aiheuttama haitta mielletään mielen tilinpidon kautta pienemmäksi, kuin kerralla maksettava kokonaissumma 90€. (vrt. Thaler 1999)

Budjetoinnin ohella varallisuuden erottelu toisistaan sisällöllisesti eroaviin kategorioihin on keskeinen osa mielen tilinpidon teoriaa (Thaler 1999). Budjetoinnista poiketen kategorioinnilla pyritään erottelemaan varallisuus, jota ei mielletä lyhyen aikavälin kulutuksen resurssina, vaan erilleen otettuna eränä. Nämä mielen tilit ovat yleensä aikajänteeltään pitkäkestoisia ja niiden olemassaolo perustuu tavoitteellisuuteen. Thaler (1999) nostaa esimerkiksi eläköitymistä silmällä pitäen ”perustetun” implisiittisen mielen tilin, joka saattaa konkretisoida erillisenä eksplisiittisenä säästö- tai sijoitustilin avaamisena pankkiin. Rationaalisuuden näkökulmasta tilien käyttö saattaa kuitenkin olla epäjohdonmukaista. Erilliseen tarkoitukseen nimetyllä tilillä (sekä implisiittisellä, että eksplisiittisellä) pidettävä rahamäärä saattaa esimerkiksi ylittää kotitalouden tarvitseman kestokulutushyödykkeen, kuten auton, hankintahinnan. Tästä huolimatta kuluttaja voi tehdä päätöksen auton maksamisesta korollisella rahoitussopimuksella, jolloin auton kokonaishinta nousee korkeammaksi kuin suoralla kaupalla ostettuna. Rationaalisen kuluttajan ihanteen perusteella tämä menettely tulisi kyseeseen vain tilanteessa, jossa säästöille saadaan esimerkiksi osakesijoitusten kautta auton rahoituksen vuosikorkoa suurempaa tuottoa. Mikäli rahat ovat matalakorkoisella pankkitilillä, rationaalinen kuluttaja ostaisi auton säästöillä ja välttyisi rahoituskustannuksilta. Mikäli hän auton ostettuaan säästäisi tuloistaan autorahoituksen kuukausierää vastaavan summan takaisin kyseiselle

pankkitilille, kertyisi hänelle lopulta tarkastelujaksolla auton rahoituskustannuksen verran suurempi varallisuus. Reaalielämässä kuvatun kaltainen poikkeama rationaalisessa käytöksessä ei ole epätavallinen. Mielen tilinpidon teorian kautta tarkasteltuna ilmiön taustalla voidaan nähdä yksilön epäluottamus omaa itsehillintäänsä kohtaan. Mikäli eläkesäästöt käytetään auton ostoon, toimija näkee epävarmana mahdollisuutensa saavuttaa vastaavat säästöt tulevaisuuden tuloistaan. Rahoituslaitos ulkoisena auktoriteettina sen sijaan pitää huolen osamaksusuunnitelman noudattamisesta. (vrt. Thaler 1999.)

Mielen tilinpidon teoriassa tulotyypit jäsenetään tulolähteen mukaan. Tulojen tiliöinnin kautta on erityisesti mahdollista tarkastella rahan fungibiliteetin, eli korvattavuuden, ja rationaalisen kuluttajan teorian välistä ongelmaa taloudellisen päätöksenteon kontekstissa. Perinteisen taloustieteellisen käsityksen mukaan rahan arvoon ei vaikuta tulolähde tai tapa rahan saamisen taustalla, eikä vastaavasti kohde, johon raha kulutetaan (Heath & Soll 1996). Keskeinen lähtökohta mielen tilinpidon teorian taustalla on havainto, ettei tämä periaate toteudu reaalielämässä (Thaler 1999). Suomalaisittain ilmiö konkretisoituu ilmaisussa ”kovalla työllä ansaitusta rahasta.” Pelkistäen voidaan todeta rahan olevan subjektiivisesti sitä arvokkaampaa, mitä enemmän vaivaa sen ansaitseminen on vaatinut, jolloin myös siitä luopuminen osana transaktiota on epämiellyttävämpää. Rahan korvattavuuden tasoon vaikuttaa myös osaltaan se implisiittinen tili, jota rasittavaksi henkilö mieltää transaktion rahaerän. Yhdellä tilillä oleva euro ei siis ole, rationaalisesta ajattelusta poiketen, toisella tilillä olevan euron substituutti (vrt. Thaler 1999). Liiketoiminnan kontekstissa vastaava tilanne havainnollistuu yrityksen yksittäisen osaston paineena käyttää budjetin ylijäämä ennen tilikauden päättymistä. Odottamaton budjetin kasvu puolestaan saa aikaan reaktion, jonka perusteella kriteeristö rahan käytölle saattaa mukautua. Liiketoiminnassa tätä implisiittistä prosessia kuitenkin rajoittavat merkittävällä tavalla yrityksen eksplisiittiset järjestelmät, joiden pohjalta varojen käytölle asetetaan periaatteelliset rajoitukset ja tuloksiin liittyviä vaatimuksia. Mielenkiintoinen yhtymäkohta näiden kahden näkemyksellisen tulokulman välillä ovat omistajayrittäjät, joiden osalta eksplisiittiset prosessit liittyvät pääosin kirjanpitolainsäädännössä esitettyyn raportoinnin vaatimukseen ja varallisuuden hallinta, kuten varautuminen tulevaan arvonnalisäveron tilitykseen, tapahtuvat merkittävältä osin omistajayrittäjän omista subjektiivisista lähtökohdista.

2.1.3 Tilien tarkastelun frekvenssi ja tapahtumien yhdistely

Mielen tilinpidon teoria tunnistaa päätöksenteon kolmantena taustatekijänä yksilön taipumuksen yhdistellä muutoin erillisiä tapahtumia toisiinsa (Thaler 1985; Thaler 1999). Osin tämä ilmiö liittyy uponneiden kustannusten harhaan ja osin Kahnemanin ja Tverskyn (1979) esittämään prospektiteorian hyötyfunktion sekä tappiokammoon. Ilmiötä ovat tutkineet esimerkiksi Read, Loewenstein ja Rabin (1999).

Thaler ja Johnson (1990) havaitsivat MBA-opiskelijoiden riskiin suhtautumista tutkiessaan aikaisempien uhkapelien lopputulosten vaikuttavan myöhempiin uhkapelipäätöksiin. Aiemmat voitot ennakoivat myöhemmässä vaiheessa riskipitoisempaa käyttäytymistä, kun taas alkuvaiheen tappio johti riskiä

kaihtavaan toimintaan. Thaler (1999) selittää tämän ilmiön mielen tilinpidon kautta siten, että pelaajat hallitsivat pelitapahtuman taloudellista kokonaisuutta yksittäisen mielen tilin kautta. Mikäli pelaajat mieltäisivät voitot, tappiot ja eri pelikerrat erillisille tileille kuuluviksi, ei aiemmilla lopputuloksilla olisi uponneiden kustannusten harhan mukaista vaikutusta myöhempiin ratkaisuihin. Mielen tilien voimassaoloa uhkapelien yhteydessä on tutkinut esimerkiksi Gertner (1993). Tutkimuksessa havaittiin koehenkilöiden käsittelevän voittoja päiväkohtaisten tilien kautta. Eilisen voitoille oli oma mielen tilinsä, eikä tähän tiliin mielletty kuuluvaksi toissapäiväisiä voittoja tai tappioita.

2.2 Tutkimuksia mielen tilinpidosta osana liiketoimintaa

Adams ja Webley (2001) ovat tutkineet Iso-Britanniassa toimivien omistajayrittäjien arvonlisäveromyöntyvyyttä. Kyseisen tutkimuksen tavoitteena oli kartoittaa niitä tekijöitä, joiden varaan arvonlisäveromyöntyvyys rakentuu. Tutkimuksen tuloksena he esittivät arvonlisäveromyöntyvyyden taustatekijöiksi viisi elementtiä: Kokemus verotuksen tasapuolisuudesta, sanktiot, käsitys arvonlisäveron yhteiskunnallisesta merkityksestä, käsitys arvonlisäveron haitoista ja hyödyistä sekä viidentenä tekijänä mielen tilinpidon.

Mielen tilinpittoon liittyen tutkimuksessa selvitettiin omistajayrittäjien tapoja suhtautua arvonlisäverotukseen. Haastateltujen yrittäjien keskuudessa havaittiin eroavaisuuksia kahdella keskeisellä alueella. Ensinnäkin yrittäjien mielen tilinpidon strategiat jakautuivat yhdistämiseen (integraatio) sekä toisaalta eroteluun (segregaatio) nojaaviin; osa yrittäjistä laski verojen osuuden mukaan yrityksensä liikevaihtoon, jonka seurauksena arvonlisäverojen eteenpäin tilittäminen koettiin ylimääräisenä verotaakkana. Tämän ohella integraatioon nojaavaan strategiaan liittyi kiinteästi käsitys yrittäjästä veronmaksajana. Arvonlisäverotuksen näkökulmasta tarkasteltuna käsitys on virheellinen, sillä kyseessä on välillinen vero ja sen maksaja on nimenomaisesti lopullinen kuluttaja. Tämä periaatteellinen ajattelu oli havaittavissa niiden yrittäjien toiminnassa, joiden mielen tilinpidon strategia perustui arvonlisäveron erottamiseen liikevaihdosta. Tässä ryhmässä veromyöntyvyyttä voitiin pitää korkeampana (Adams & Webley 2001).

Toiseksi mielen tilinpidon tavat näkyivät yrittäjien käsityksissä arvonlisäveroasteesta. Yrittäjät, jotka erottelivat mielen tilinpidon keinoin arvonlisäveron osuuden erilliselle mielen tilille jo transaktion tapahtuessa, suhtautuivat neutraalisti arvonlisäveron tasoon. Tässä ryhmässä vero koettiin olosuhteena, joka on kaikille kilpailuun osallistuville yrittäjille yhtäläinen. Käsitys on linjassa arvonlisäverotuksen periaatteisiin kuuluvan neutraliteettitavoitteen kanssa. Vastaavasti integraatioon nojaavaa strategiaa noudattavat yrittäjät kokivat veron osuuden liian korkeana ja siten yritystoimintaa rasittavana. (Adams & Webley 2001)

Tuoreemmassa tutkimuksessa **Olsen, Kasper, Kogler, Muehlbacher ja Kirchler** (2019) tutkivat ilmiötä kartoittamalla yrittäjien mielen tilinpidon strategioita ja suhtautumistapoihin vaikuttavia taustatekijöitä. Adamsin ja Webleyn (2001) laadullisesta lähestymistavasta poiketen kyseessä oli kvantitatiivinen

tutkimus, jonka aineisto kerättiin kyselylomakkein 350 pienyrittäjältä Itävallan ja Saksan alueelta. Kyseisessä tutkimuksessa havaittiin pienyrittäjien eroavan toisistaan mielen tilinpidon tapojen osalta, eron olevan pieni tulo- ja arvonlisäverojen välillä ja mielen tilinpidon strategioiden olevan yhteydessä yrittäjän veroosaamisen tasoon. Näiden tulosten ohella tutkimuksessa löydettiin negatiivisen suhtautumisen veroihin, korkeamman talouden lukutaidon, korkeaksi koetun hallinnollisen taakan ja segregaatioon perustuvan mielen tilinpidon strategian olevan yhteydessä yrittäjän toteuttamaan verosuunnitteluun. Tulokset ovat siten yhteneviä Adamsin ja Webleyn (2001) tutkimustulosten kanssa tulo- ja arvonlisäverotuksen veromyöntyvyyden yhteneväisyyden osalta. Olsen ym. (2019) esittävät segregaatioon perustuvan mielen tilinpidon strategian olevan yrittäjän näkökulmasta helpommin sovellettavissa arvonlisäverotuksen implisiittiseen hallintaan tuloverotukseen verrattuna. Tutkimustulos on liiketoiminnassa tapahtuvan rahan liikkeen näkökulmasta ymmärrettävä, sillä arvonlisäveron määrä on helposti laskettavissa myyntitapahtuman yhteydessä ja siten tilitettävän määrän hahmottaminen on helpompaa, kuin suhteessa monimutkaisemman vähennysjärjestelmän kautta laskettava yhteisöveron määrä. Veromyöntyvyyteen liittyviä tuloksia arvioitaessa on syytä huomioida Olsenin ym. (2019) kyselytutkimuksen kohdistuneen suoraan yrittäjiin ja veromyöntyvyyttä koskeva aineisto perustuu siten yrittäjien omasta toiminnastaan antamiin lausuntoihin. Näin ollen aineisto ei välttämättä vastaa todellisuutta veromyöntyvyyden tason tai raportoitujen veronkiertoaikomusten osalta, ollen altis esimerkiksi yrittäjien mahdolliselle taipumukselle antaa todellisuutta myönteisempi kuva verotukseen liittyvistä asenteistaan.

Muehlbacher, Hartl ja Kirchlerin (2017) löysivät niin ikään yhteyden mielen tilinpidon ja veromyöntyvyyden välillä. Tutkimus toteutettiin laboratorioolosuhteissa luomalla osallistujille yhdeksää verovuotta kuvaava peliasetelma, jonka aikana osallistujilla oli mahdollisuus toteuttaa kulutus- ja investointipäätöksiä ja toisaalta velvollisuus hoitaa reaali maailmaa vastaavat verotukseen sidonnaiset velvollisuudet kunkin jakson päätteeksi. Asetelma sisälsi myös mahdollisuuden verojen kiertämiseen, joskin asetelmaan kuuluneen satunnaisen ”verotarkastuksen” seurauksena koehenkilö saattoi kohdata sanktion. Olosuhteissa huomioitiin vain tuloverotus, eikä kantaa otettu arvonlisäverotukseen. Tutkimuksen tuloksena löydettiin välillisiä viitteitä taloudellisen osaamisen yhteydestä vertailukohtaa korkeampaan veromyöntyvyyteen. (Muehlbacher ym. 2017.)

Kyseisessä tutkimuksessa asetettiin tarkastelun kohteeksi myös mielen tilinpidon ja konkurssiherkkyyden välinen suhde, joiden väliltä löydettiin yhteys (Muehlbacher ym. 2017). Tutkimuksen perusteella voidaan olettaa integraation perustuvan mielen tilinpidon strategian nostavan konkurssiriskiä välillisesti. Mikäli omistajayrittäjällä ei ole käytössään riittäviä implisiittisiä tai eksplisiittisiä työkaluja verotukseen liittyvien rahavirtojen hallintaan, kohoaa todennäköisyys verovelan kasvusta tasolle, joka vaarantaa yrityksen muut taloudelliset prosessit ja johtaa lopulta maksukyvyttömyyteen.

Huomioiden Euroopan talousalueen yhtenäinen verolainsäädäntö erityisesti arvonlisäverolain pohjalta, voidaan edellä esitettyjä tutkimustuloksia pitää relevanttina pohjana tämän tutkimuksen tutkimuskysymysten asettelulle.

3 METODOLOGIA

3.1 Menetelmä

3.1.1 Abduktio tieteellisen päättelyn logiikkana

Tieteenfilosofialle olennaista loogisen päättelyn käsitettä voidaan lähestyä deduktiivisesta, induktiivisesta ja abduktiivisesta näkökulmasta.

Deduktiiviselle päättelylogiikalle on ominaista teorialähtöisyys, joka jäsenyy tiedeyhteisön luotettavaksi arvioiman tiedon ja vakiintuneen teoreettisen perustan muodostaman lähtöasetelman kautta. Tutkijalta edellytetään tarkasteltavasta ilmiöstä ja sen perusteista taustamuuttujineen jo olemassa olevan tutkitun tiedon hallintaa, johon vertaamalla ja peilaamalla saadut tulokset varmennetaan. Deduktiivinen logiikka liittyy siten läheisesti kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen, jonka keskeisenä tavoitteena voidaan pitää asetetun hypoteesin teorialähtöistä testaamista tutkimusaineiston perusteella. (vrt. Anttila 1996.)

Vastaavasti induktiivisen päättelyn lähtökohtana on tutkimusaineisto, jonka käsitteellistämisen, luokittelun ja tyypittelyn perusteella tutkija pyrkii luomaan ilmiötä selittävän teorian. Induktiivista logiikkaa voidaan pitää keskeisenä lähestymistapana kvalitatiiviselle tutkimukselle. Tällöin ilmiötä käsittelevän teorian merkitys näyttäytyy erityisesti tutkijan esiolettamien perustana ja käsitteellistämisen prosessin tukena. Analyysi ei kuitenkaan sitoudu aikaisempiin tutkimustuloksiin, mahdollistaen uuden ilmiötä koskevan teorian rakentumisen tutkimusaineiston perusteella. (vrt. Haaparanta & Niiniluoto 2016, 64-65.)

Kolmas esitettyyn jaotteluun perustuvan tieteellisen päättelyn logiikka on abduktiivinen päättely. Lähestymistapa vertautuu deduktiiviseen päättelyyn teoreettisen taustan merkityksen korostuessa suhteessa induktiiviseen päättelyyn nähden, sillä tutkimuksen taustalla vaikuttava ns. johtolanka (Anttila 1996) nousee aikaisemmin tunnistetuista olennaisista seikoista tai teoreettisesta viitekehystä. Tämä johtolanka, premissi, ohjaa tutkijan mielenkiintoa jättäen kuitenkin avoimeksi mahdollisuuden tutkimusaineistosta nouseville, aiemman tutkimuksen kanssa ristiriitaisillekin havainnoille. Abduktiivista logiikkaa on kuvattu eräänlaisena deduktiivisen ja induktiivisen päättelyn välimuotona (Tuomi & Sarajarvi, 2018, 107).

Koska Thalerin (1985) mielen tilinpidon teoriaa on sovellettu omistajayrittäjien käyttämien verotukseen liittyvien implisiittisten strategioiden selittämiseen verrattain rajallisesti (vrt. Olsen ym. 2019; Özkan & Özkan 2019; Muehlbacher ym. 2017; Adams & Webley 2001), ei puhtaan teorialähtöistä päättelyä voida pitää tutkimuksen luotettavuuden ja tavoitteiden toteutumisen kannalta mielekkäänä. Toisaalta tutkimusongelmat ja -kysymykset perustuvat olennaisella tavalla mielenkiintoon kirjanpitäjien mahdollisuuksista havaita nimenomaisesti mielen tilinpidon teorian käsittämiä ja nimeämiä strategioita, joten tutkimusaineiston lähtökohta ei ole kvalitatiiviselle tutkimusotteelle ja induktiiviselle logiikalle esitetyn ihanteen mukaisesti vapaa ennako-olettamista. Vastavasti teoriasta kumpuavaa premissiä ei voida pitää, etenkin kirjanpitäjän

näkökulmasta toteutuvan tarkastelun kautta, riittävän vahvana taustana deduktiivisen logiikan edellyttämälle hypoteesin muodostukselle ja testaukselle. Sen sijaan esitetty johtolanka (vrt. Anttila 1996) voidaan nähdä abduktiivisen päätelyn lähtöasetelman mukaisena ja siihen ohjaavana. (vrt. Anttila 1996.)

3.1.2 Tutkimusaineiston analysointi

Analyysin tarkoituksena on erottaa aineistosta tutkimuskysymysten kannalta olennaiset ilmiöt. Metodien eksplisiittinen määrittely on tarpeen, ettei tutkimus ajaudu tutkijan subjektiivisten ennakkokäsitysten todisteluksi ja havaintojen yksipuoliseksi referoinniksi (Alasuutari 2012, 63). Analyysin keskeisin tavoite laadullisessa tutkimuksessa on uuden tiedon tuottaminen aineistoa selkeyttämällä ja tiivistämällä (Eskola & Suoranta, 1998, 100). Tutkimusaineisto itsessään ja sen analysointiprosessi ovat siten kriittisen tarkastelun kohteena tutkimuksen laadukkuutta ja sille asetettujen tavoitteiden toteutumista arvioitaessa.

Tutkimuksen analyysimenetelmä on teoriaohjaava sisällönanalyysi, jolla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan yksittäistä metodologia analyysitapojen väljään teoreettisen kehityksen viittaamisen sijaan (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2018, 78). Analyysin avulla tavoitellaan mahdollisten yhtymäkohtien löytämisen ohella myös vastaavien eroavaisuuksien havaitsemista aikaisempiin tutkimustuloksiin verrattuna, sekä toisaalta kohdennetaan mielenkiinto aineistosta nouseviin uusiin näkökulmiin. Aineiston analysoinnissa noudatetaan Tuomen ja Sarajärven (2018, 97-98) esittämää teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukaista etenemistä, jolloin haastatteluaineistosta nousevat ilmaisut luokitellaan pelkistäen alaluokkiin, joita yhdistävät yläluokat omaksutaan teoreettisesta taustasta. Luokittelua ohjaa aikaisemmassa tutkimuksessa segregatioon ja integraatioon perustuviin mielen tilinpidon strategioihin liitetyt tunnuspiirteet.

3.2 Tutkimusaineisto

3.2.1 Teemahaastattelut tutkimusaineistona

Haastattelu on monipuolinen työkalu, joka mahdollistaa tutkimuksen kannalta relevantin ja hallittavan aineiston kokoamisen (Eskola & Suoranta 1998, 63; Tuomi & Sarajärvi 2018, 63). Teemahaastattelu on tämän menetelmän yksi hyödynnetyimmistä tavoista, joka käytännön tasolla toteutuu tutkimuksen näkökulmasta olennaisin teemoin etenevänä keskusteluna (Eskola, Lähti & Vastamäki 2018, 24.) Valitsin kyseisen haastattelutavan tämän tutkimuksen aineiston hankintamenetelmäksi sen tarjoaman dynaamisuuden vuoksi. Esimerkiksi Tuomi ja Sarajärvi (2018, 63) korostavat teemahaastattelun vahvuuksina tutkijan mahdollisuutta yhtäältä oikaista väärinkäsityksiä ja toisaalta selventää ilmausten sanamuotoja, varmistuen siten yhteisymmärryksen muodostumisen tutkijan ja haastateltavan välille. Valinnan taustalla vaikutti myös esikäsitykseni kirjanpitäjien mahdollisuuksista hahmottaa käsiteltävää aihetta. Alasuutari (2012, 116) painottaa haastateltavan aktiivista, jatkuvaa pyrkimystä muodostaa käsitys

kysymysten tarkoituksesta ja tutkimuksen aiheesta. Teemahaastattelu tarjosi mahdollisuuden varmistaa esimerkiksi lomake- tai sähköpostihaastattelua tehokkaammin oikean kuvan muodostuminen haastateltavalle mielen tilinpidon tematiikasta, käsitteen ollessa kaikille haastatelluille entuudestaan tuntematon. Kriittisesti tarkasteltuna nämä olosuhteet voivat kuitenkin altistaa tutkimusaineiston haastattelijan johdattelulle ja siten nostattaa esiin kysymyksen aineiston luotettavuudesta. Ratkaisin ongelman laatimalla haastattelukysymykset mahdollisimman laajoiksi. Tämän ohella suunnittelin haastattelun etenemään laajemmista teemoista yksityiskohtaisempiin, jolloin haastateltavan taustatiedon määrä ja siten myös tarkennusten muodossa tarjotun lisätiedon tarve tuli luontevasti esille haastattelun edetessä. Mahdollisia Lisätietoja antaessani pyrin objektiivisuuteen ja siten varmistamaan saatujen vastausten perustumisen haastateltavan omiin kokemuksiin ja käsityksiin.

3.2.2 Tutkimukseen osallistujat

Tavoitteeni oli haastatella kolmea, vähintään kahden vuoden työkokemuksen omaavaa ja aktiivisesti ammattiaan harjoittavaa kirjanpitäjää, joiden asiakaskunta muodostuu pääosin arvonlisäveron alaista liiketoimintaa harjoittavista omistajayrittäjistä. Esimerkiksi kirjanpitäjien ikään, sukupuoleen tai toimipisteen maantieteelliseen sijaintiin liittyviä ominaisuuksia en pitänyt olennaisina tutkimukseni kannalta, eikä otannassa näin ollen huomioitu muita kriteereitä edellä mainittujen lisäksi. Kyseessä on siten harkinnanvarainen otanta (Saaranen-Kauppinen & Puusniikka 2006). Kirjanpitäjät KP1 ja KP3 osallistuivat tutkimukseen sähköpostitse lähettämäni haastattelukutsun perusteella. Haastattelun antaneen KP2:n yhteystiedot sain ensimmäisen haastattelun yhteydessä kirjanpitäjältä KP1. Kaikki haastateltavat täyttivät työkokemukselle ja asiakaskunnalle asettamani kriteerit.

TAULUKKO 1: Taustatiedot tutkimukseen osallistuneista.

Kuvaus	KP1	KP2	KP3
Työkokemus	3 vuotta	12 vuotta	15 vuotta
Yrittäjätausta	Kyllä, edeltävä	Kyllä, aktiivinen	Kyllä, aktiivinen
Asiakkaista alv-velvollisia, arvio	100%	99%	95%
Alv-konsultointia tarjoava	Kyllä	Kyllä	Kyllä

3.2.3 Käytännön toteutus

Käytännön tasolla aineiston hankinnan prosessi eteni valmisteluvaiheen kautta mahdollisten tutkimukseen osallistujien kontaktointiin, varsinaisten haastattelujen toteuttamiseen ja edelleen kerätyn aineiston litterointiin.

Valmisteluvaihe käsitti tietosuojailmoituksen, tutkimustiedotteen sekä varsinaisen tutkimushaastattelukutsun laatimisen sekä teemahaastattelurungon suunnittelun. Haastattelukutsut lähetin yhteensä kymmenelle kirjanpitäjälle, joista myönteisen vastauksen sain kahdelta. Kaikki kirjanpitäjät toimivat

haastattelun aikana eri tilitoimistojen palveluksessa, joskin henkilöillä KP1 ja KP3 oli aiempaa historiaa saman työnantajan palveluksessa.

Haastattelut ajoittuivat keväälle 2020, aikavälille 8.4 – 20.4. Kaikilta kirjanpitäjiltä kysyttiin haastattelun alkaessa suostumus tutkimukseen osallistumiseen nauhoitettavan haastattelun muodossa, korostettiin kysymyksiin vastaamisen vapaaehtoisuutta ja varmistettiin haastateltavien tutustuneen heille sähköpostitse toimitettuihin tutkimustiedotteeseen sekä GDPR-mukaiseen tietosuojailmoitukseen. Kaikki haastateltavat antoivat suostumuksensa ja ilmaisivat perehtyneensä tutkimukseen liittyviin asiakirjoihin. Haastattelua jatkettiin esittämällä kirjanpitäjille taustoittavat kysymykset työkokemuksen määrästä sekä asiakaskunnan luonteesta edellä ilmaistun kriteeristön täyttymisen varmistamiseksi. Haastattelun teemarunko jakautui kolmeen osaan, joiden tarkoituksena oli selvittää (1) tunnistavatko kirjanpitäjät mielen tilinpidon teorian mukaiset segregaaation ja integraation strategiat omistajayrittäjien suhtautumisessa arvonlisäverotusta kohtaan (2) miten kirjanpitäjän näkökulmasta tietyt yrittäjän tai yrityksen ominaisuudet liittyvät näiden strategioiden ilmenemiseen sekä (3) millaisina kirjanpitäjät kokevat omat vaikutusmahdollisuutensa omistajayrittäjän suhtautumiseen arvonlisäverotusta kohtaan.

Mikäli pystyin ensimmäistä teemaa koskevien vastausten perusteella havaitsemaan kirjanpitäjän tunnistavan nämä kaksi erillistä strategiaa, joskaan ei välttämättä nimeämään näitä ilmiöitä, annoin käsitteille mielen tilinpidon teorian mukaisen määritelmän ennen siirtymistä toiseen teemaan esittämällä haastateltavalle havainnollistavan kuvion (kuvio 1). Kaikki haastateltavat erottivat strategiat toisistaan ensimmäiseen teemaan annettujen vastausten perusteella.

Toinen teema käsitteli kirjanpitäjien näihin kahteen strategiaan liittämiä yrittäjän ominaisuuksia, joina haastattelussa nostettiin esille: vero-osaamisen taso, taloudellisen osaamisen taso, arvonlisäveromyöntyvyys, yrittäjäikä, liiketoiminnan kannattavuus, toimiala sekä yrityksen koko liikevaihdolla mitattuna. Nämä teemat perustuivat aiempaan tutkimukseen, esimerkiksi Muehlbacher ym. (2017) sekä Olsen ym. (2019) ovat hyödyntäneet kyseisiä näkökulmia koskevia kysymyksiä tutkiessaan omistajayrittäjien soveltamia mielen tilinpidon strategioita verotuksen kontekstissa.

Haastattelut toteutettiin etänä hyödyntämällä ohjelmistoja MS Skype ja MS Teams. Etätoteutuksella ei ollut olennaista heikentävää vaikutusta aineiston laatuun, haasteiden painottuessa lähinnä tietoturvan varmistamiseen. Kaikille tutkimukseen osallistuneille esitettiin samat kysymykset samassa järjestyksessä, haastatteluiden ollessa kestoltaan 23 – 36 minuuttia. Haastattelut nauhoitettiin ja ns. peruslitteroinnin jälkeen materiaalia muodostui yhteensä 19 liuskan verran (fontti 12pt, riviväli 1,5). Anonymiteetti varmistettiin Nikanderin ym. (2010, 381) esittämien aineiston käsittelyn eettisten perusperiaatteiden mukaisesti poistamalla haastattelumateriaalista jo tässä vaiheessa kaikki tunnistetiedot, joiden perusteella tutkimukseen osallistujat olisivat tunnistettavissa. Kirjanpitäjiin viitataan pseudonyymeillä KP1, KP2 ja KP3. Tutkimusaineistoa ei arkistoida.

4 TUTKIMUSTULOKSET

4.1 Perusta teoriassa, mielenkiinto aineistossa

Tutkimusaineiston analyysi perustuu teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin, jossa tutkimusaineistosta nousevat havainnot luokitellaan aikaisemman tutkimuksen ja teoriataustan pohjalta muodostuneeseen rakenteeseen. Tässä tutkimuksessa teoriaohjautuvuus tulee näkyväksi jo tutkimuksen lähtökohdassa, johtolangassa mielen tilinpidon strategioiden jakautumisesta segregatioon ja integraatioon perustuviksi arvonlisäverotuksen kontekstissa. Teorian ohjaavalla vaikutuksella on yhteys myös aineiston hankintaan, sillä haastattelun toisen teeman kysymykset mukailevat aiemmassa tutkimuksessa esille nousseita, yrittäjän mielen tilinpidon strategiaan vaikuttavia olosuhteita ja tekijöitä. Tätäkään näkökulmaa ei voitane pitää testaavana, sillä aihetta ei ole aiemmin lähestytty kirjanpitäjän näkökulmasta.

Toisaalta menetelmä antaa mahdollisuuden myös uusien havaintojen tekemiselle ja yhteyksien hahmottamiselle tavalla, jota teoreettinen viitekehys ei tunne. Tämä näkökulma korostuu erityisesti niissä tavoissa, joilla kirjanpitäjät kuvaavat havaintojaan eri tavoin arvonlisäverotukseen suhtautuvista yrittäjistä. Yhtäältä tämä näkökulma nostaa esille pohdinnan kirjanpitäjän mahdollisesta kaksoisroolista sekä yrittäjänä, joka Thalerin (1985) teorian perusteella väistämättä soveltaa myös omassa liiketoiminnassaan mielen tilinpitoa, sekä asiantuntijana, joka harjoittamastaan toimenkuvastaan käsin arvioi asiakkaidensa tapoja suhtautua arvonlisäverotukseen. Analyysi etenee teemahaastattelun kronologiaa mukailevassa järjestyksessä.

4.2 Kirjanpitäjien tunnistamat mielen tilinpidon strategiat

4.2.1 Tunnistaminen ja näkemys jakaumasta

Segregatioon perustuvan mielen tilinpidon strategian keskeisin tunnuspiirre on arvonlisäveron osuuden erottaminen hyödykkeen arvonlisäverottomasta myyntihinnasta omalle erilliselle mielen tililleen transaktion yhteydessä (vrt. Thaler 1985, Thaler 1999). Vastaavasti integraatioon nojaavan strategian keskeinen tunnuspiirre on päinvastainen kognitiivinen suhtautuminen, jolloin yrittäjä koee myös asiakkaan maksaman arvonlisäveron olevan hänen yrityksensä tuloa. (ks. Olsen ym. 2019; Muehlbacher ym. 2017; Adams & Webley 2001.) Tämän keskeisellä tavalla strategioiden eroja kuvaavan suhtautumistavan lisäksi aiemmassa tutkimuksessa on havaittu myös muita leimallisia piirteitä, joiden kautta integraation ja segregatioon strategiat voidaan erottaa toisistaan. Ensin mainittuun on kiinteästi yhdistetty yrittäjän kokemus arvonlisäveron tilityksestä vähennyksenä hänen omasta (tai yrityksensä) varallisuudestaan, jolloin yrittäjä mieltää verorasitteen kohdistuvan häneen itseensä. Tällöin arvonlisävero nähdään rasitteena ja

haittana liiketoiminnalle. Segregaation strategiaan puolestaan liittyy asennetasolla yrittäjän käsitys asiakkaasta veron maksajana, jolloin myöhemmin seuraavaa veron tilitystä eteenpäin veroviranomaiselle ei koeta rasitteena. (Olsen ym. 2019; Muehlbacher ym. 2017; Adams & Webley 2001; Webley, Adams & Elffers 2004.)

Näiden teoreettisesta taustasta nousevien havaintojen perusteella laadin kolme avointa kysymystä, joiden avulla kirjanpitäjien käsitykset yrittäjien jakautumisesta tulevat näkyväksi: (1) Kuka koetaan arvonlisäveron maksajana ja onko tässä eroja omistajayrittäjien välillä? (2) Koetaanko arvonlisävero yrittäjän taakana ja onko tässä eroja omistajayrittäjien välillä? Sekä (3) koetaanko arvonlisäveron tilittäminen yrityksen ansaituista varoista tehtynä vähennyksenä? Näihin kysymyksiin saatujen vastausten perusteella muodostettiin käsitys siitä, havaitsevatko kirjanpitäjät teoreettisen viitekehysten mukaisen jaottelun segregaatioon ja integraatioon perustuvien arvonlisäveron mielen tilinpidon strategioiden välillä.

Kirjanpitäjien antamien vastausten perusteella esitetyn kaltainen jako on luonteva ja omistajayrittäjän toiminnasta kirjanpitäjän havaittavissa. Ensimmäistä teemaa käsittelevässä keskustelussa nämä näkökulmat tulivat voimakkaasti esille seuraavista kirjanpitäjien kommentteista:

KP1: *"No tässä asiakaskunta selkeästi jakaantuu, et mitä pienemmästä yrittäjästä on kyse...niin monesti tulee sitä kommenttia että "kun se arvonlisävero" ja "kun me joudutaan se arvonlisäverokin maksamaan". Mutta sitten jos on isompi yritys niin monesti isommat yritykset ymmärtää sen asian tavallaan niin, että "me ollaan vaan välikäsi sille verolle"."*

KP1: *"Että jos yrityksellä on se ajatus että tämä on heiltä tietyllä tapaa, tietyssä mielessä, poies, niin silloin myös se maksu tuottaa siellä niinsanotusti tuskaa."*

KP2: *"Selevästi se ero että nää kellä on pienempi liikevaihto niin niille se on selkeesti suurempi rasite...Ne tietää, joilla on pitkä kokemus kanssa että ne osaa hinnotella ne tuotteensa ja palvelusa niin että niille jää se kate vaikka verot otetaan myynnistä poies."*

Kirjanpitäjien 1 ja 2 näkemyksistä tulee siten selkeästi esille asiakasyrittäjien ajattelun jakautuminen. Segregaatioon viittaavia elementtejä ovat yrittäjän identifioituminen veron kerääväksi välikädeksi, sekä hinnoittelussa esille tuleva veron osuuden huomioiminen. Asiakasyrittäjien integraatioon nojaavan strategian tunnistaminen tulee esille kuvauksissa arvonlisäverosta yrittäjän rasitteena tai suoranaisena tuskana, joka itsessään osoittaa tällä tavoin ajattelevien yrittäjien näkevän kuitilla olevan arvonlisäveron osuuden yrityksensä tulona, josta he ovat pakoitettuja luopumaan arvonlisäveroa tilitettäessä kauden päätteeksi.

KP3: *"No kyl mulla on semmonen näkemys, että yrittäjät kokee olevansa se veron maksaja... tuntuvat olevan sitä mieltä, että se on heiltä pois."*

H: *"Onko siinä vaihtelua vai onko se pääsääntöisesti juuri näin?"*

KP3: *"Noo aika pitkälti se on näin"*

Poiketen KP1 ja KP2 esittämistä näkökulmista, KP3 esittää yrittäjien ajattelun noudattelevan pääsääntöisesti integraatiolle tyypillisiä kognitiivisia malleja, kuten arvonlisäverotilityksen mieltämistä omien varojen menetyksenä. Näin ollen kirjanpitäjien käsitykset mielen tilinpidon strategioiden yleisyydestä yrittäjien keskuudessa poikkeavat toisistaan. KP1 näkee segregaatioon liittyvät ajattelutavat hallitsevana ja pitää integraatioon kiinteästi liittyviä ajatusmalleja omaavia omistajayrittäjiä kokemuksensa mukaan vähemmistönä:

KP1: "Ja jotenkin tuntuu että ehkä tänäpäivänä onneksi vähemmistönä on ne asiakkaat jotka ajattelee niin että tää on jotenki *"meidän selkänahasta poies"*. Että se on häviävän pieni joukko, jotka enää tänäpäivänä niin ajattelee."

Myös KP2:n vastauksissa haastattelukysymyksiin korostuvat segregaatioon viittavat käsitykset yrittäjien suhtautumistavoista:

KP2: "Kyllä suurin osa ymmärtää sen justiin semmosena läpikulkeränä..."

Kaikki haastateltavat kuvasivat asiakkaanaan olevien omistajayrittäjien ajattelua tavoilla, joita voidaan liittää eritellysti segregaatioon ja integraatioon perustuviin mielen tilinpidon strategioihin. Toisaalta tutkimukseen osallistuneiden kirjanpitäjien näkemykset näiden ajattelutapojen hallitsevuudesta yrittäjien keskuudessa olivat voimakkaasti polarisoituneita. KP3:n näkökulma on yhtenevä Adamsin ja Webleyn (2001) tulosten kanssa, painottaen integraatioon perustuvan strategian esiintyvyyttä omistajayrittäjien keskuudessa.

Vastauksena ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan aineistoon perustuen todeta kirjanpitäjien tunnistavan mielen tilinpidon strategiat asiakasyrittäjiensä ajattelusta. Aineisto antaa viitteitä jakauman painottumisesta segregaatioon perustuvan mielen tilinpidon strategiaan suomalaisten omistajayrittäjien keskuudessa, joskin samassa yhteydessä näkyväksi tulee aineiston rajallisuuteen liittyvä haaste. Ideaalitulanteessa haastatteluja olisi jatkettu aineiston kylläntymiseen saakka (vrt. Eskola & Suoranta 1998, 47), joka olisi antanut mahdollisuuden tulkita ilmiötä laajemmin ensimmäisen tutkimuskysymyksen näkökulmasta.

4.2.2 Tilitettävään arvonlisäveroon suhtautuminen

Edellä esitettyjen vastakkainasettelujen ohella haastatteluissa nousi lukuisia kertoja esille arvonlisäveron tilitykseen ja siihen liittyvään valmistautumiseen keskittyvät erot omistajayrittäjien toiminnassa. Tämä näkökulma esiintyy myös esimerkiksi Olsenin ym. (2019) tutkimuksessa, jonka perusteella yrittäjän impulsiivisuudella ja taloudellisella lyhytjänteisyydellä on yhteys negatiivisempaan suhtautumiseen arvonlisäveroon ja siten integraatioon perustuvaan strategiaan. KP1 kuvasi arvonlisäverotukseen varautumisen eroja seuraavalla tavalla:

KP1: "Nimenomaan nämä pienet yritykset ajattelee sen niin että he kerää sen ja sitten maksaa jos pystyy"

KP1: "...että se on pakkokin ymmärtää, että se raha on sieltä löydyttävään. Että sitä ei passaa hassata menemään."

Näkökulmissa tulee esille eroavaisuudet varautumisessa arvonlisäveron tilitykseen ja myös suora yhteys integraatioon perustuvaan strategiaan. Kun kerättyyn arvonlisäveroon suhtaudutaan yrityksen varoina, on yrittäjällä ilmeinen taipumus suunnitella hankintansa yrityksen tilillä näkyvän absoluuttisen rahamäärän perusteella. Kysyttäessä KP1:n havaintoja mahdollisista arvonlisäveromaksuja varten avatusta erillisestä pankkitilistä esimerkkinä työkalusta, joita heikosti tilityksiin valmistautuva yrittäjä voisi käyttää apunaan (vrt. Thaler 1999), hän antoi vastauksen:

KP1: "No valitettavasti tuommosta erillistä arvonlisäverosäästötiliä en oo koskaan asiakkailta nähnyt... ja se on monelle sitten se ongelma, että kun tavallaan näe jotka menee siellä äärirajalla et kun se myynti tulee niin rahat meni. Ja meni myös se alvikin, se alvin osuuskin. Että se on kyllä niin että eipä ne niitä kyllä paljo verottajalle säästele."

Myös KP2 esitti arvonlisäveroon valmistautumisen ja yrittäjän taipumuksen ylläpitää käsitystään tilitettävän arvonlisäveron määrästä ilmiönä, jonka myötä omistajayrittäjien arvonlisäverotukseen liittyvät suhtautumiserot tulevat näkyviksi. Toisaalta tämän näkökulman kautta korostuvat myös erot valmiuksissa hahmottaa liiketoiminnan volyymin yhteyttä arvonlisäveron tilitettävään määrään, joka osaltaan indikoi integraatioon perustuvaa mielen tilinpidon strategiaa (vrt. Adams & Webley 2001).

KP2: "...niin hyvä myynti sillon helmikuussa ja nyt siitä on vasta huhtikuussa tehty se alavi-ilmoitus niin sitten ne on saattanu jo törsätä sitä kassasta rahaa nämä pienemmät ja sitten ne ihimettelee et no mites tätä on näin paljo maksettavaa vielä."

KP3 ilmaisi asenne-eron yhtenä näkyvänä piirteenä nimenomaisesti arvonlisäveron tuleviin tilityksiin varautumisena. Hänen esittämänsä näkökulma on yhteinen kahden muun kirjanpitäjän kanssa:

KP3: "Ja sitten siinä varautumisessa. Että ymmärretään se että siihen alviin pitää ne varat olla niinku olemassa"

Kirjanpitäjien lausuntojen kautta ilmi tullutta ilmiötä, jonka perusteella osalla yrittäjistä on haasteita löytää likviditeettiä arvonlisäveron tilityksen erääntyessä, voidaan selittää myös yrityksen hallussa olevien käteisvarojen täysimääräisenä hyödyntämisenä osana liiketoimintaa. Tämä ei kuitenkaan ole mielen tilinpidon periaatetta poissulkeva näkökulma. Vaikka arvonlisäverona kerätyt varat olisivat hetkellisesti kiinnitettyinä yrityksen muuhun toimintaan, on teorian pohjalta luontevaa olettaa segregaatioon perustuvaa strategiaa noudattavalla yrittäjällä olevan tästä huolimatta käsitys tulevan arvonlisäveron tilitettävästä määrästä ja ajankohdasta. Tätä strategiaa noudattavalle yrittäjälle veron osuus näyttäytyisi lähinnä lyhytaikaisena velkana, joka ei ole implisiittisellä tasolla yrityksen varallisuutta, vaan eteenpäin tilittämistä odottava ulkopuolinen erä:

KP3: ”Eli se näyttäytyy jatkuvasti siinä toiminnassa et ikään kun pidetään mielessä se et kuinka paljon sitä mahdollisesti sitten tulee tilitettäväksi sitten kauden päätteeksi.”

4.3 Strategioiden painottumiseen vaikuttavat tekijät

Tutkimushaastattelun toinen teema käsitteli kirjanpitäjien käsityksiä niistä tekijöistä, jotka mahdollisesti liittyvät omistajayrittäjien soveltamiin mielen tilinpidon strategioihin. Haastattelukysymykset perustuivat aiemmissa tutkimuksissa käsiteltyihin lähestymistapoihin, joskin teemahaastattelulle tyypillisesti painotus pidettiin kirjanpitäjän omien kokemusten kuvauksessa. Kirjanpitäjille esitettiin havainnollistava kuva (kuva 1), jonka jälkeen kysyttiin, liittyvätkö seuraavat tekijät toiseen, molempiin tai vaihtoehtoisesti ei kumpaankaan strategiaan: Yrittäjän vero-osaamisen taso, yleisen taloudellisen osaamisen taso, motivaatio noudattaa verolainsäädäntöä, yrittäjävuosien määrä, liiketoiminnan kannattavuus ja kääntäen konkurssiriski, toimiala sekä seitsemäntenä yrityksen koko liikevaihdolla mitattuna. Kysymyksiin valitut näkökulmat perustuvat Olsenin ym. (2019) kvantitatiivisen kyselytutkimuksen kysymyksenasetteluun, jossa aineisto kerättiin vastauslomakkein suoraan yrittäjiltä. Mielen tilinpidon strategiaan vaikuttavat elementit käsitellään kirjanpitäjien lausuntoihin perustuvassa olennaisuusjärjestyksessä merkittävimmäksi koetusta alkaen.

4.3.1 Verotusta koskeva ja muu taloudellinen osaaminen

Sekä vero-osaamisen, että taloudellisen tiedon osalta kirjanpitäjät näkivät selkeän yhteyden tapaan, jolla omistajayrittäjät suhtautuvat arvonnäköverotukseen. Tulokset olivat linjassa aikaisempaan tutkimukseen, jonka perusteella vero-osaaminen ja segregaatioon perustuva mielen tilinpidon strategia ovat yhteydessä toisiinsa (Olsen ym. 2019).

Vero-osaamisen merkityksestä kysyttäessä kirjanpitäjät ilmaisivat pitävänsä verolainsäädännön ja -menettelytapojen tuntemusta merkittävänä tekijänä omistajayrittäjien verotukseen kohdistuvan myönteisen suhtautumisen taustalla. Vero-osaaminen liitettiin arvonnäköverotusjärjestelmän ymmärtämiseen, joka edelleen korostuu niiden omistajayrittäjien keskuudessa, joiden mielen tilinpidon strategia perustuu segregaatioon.

KP1: ”Kyllä sillä ehattomasti on merkitystä. Että jos on sellanen yrittäjä, joka on asioihin perehtynyt, niin hyvin äkkiä ymmärtää sen, että tässä on kysymys välillisen veron keräämisestä ja sen tilittamisestä verottajalle. Että kyllä ihan selkeästi se yrittäjän osaaminen, ammattitaito ja ymmärrys ja tavallaan sen perehtyneisyys siihen verotukseen. Että tää kulkee kyllä ihan käsi kädessä.”

Verotukseen liittyvän osaamisen ohella muuta taloudellista tietämystä pidettiin verotukseen suhtautumiseen myönteisesti vaikuttavana. Osaamisesta

puhuttaessa korostui sekä koulutuksen, että muun kokemuksen kautta hankittu taloudellinen lukutaito erityisesti yrittäjän oman liiketoiminnan kontekstissa.

KP2: ”Mä luulen että kyllä siinä vaikuttaa myös se yleinen osaamisen taso siihen. Että osaa niinku ite lukee saapuvia laskuja ja paljonko niistä on se veroton summa ja näin. Eikä heti olla ihmettelemäsä että miten voi olla näin iso lasku kun siitä saa sitä alavia vähentää.”

KP3: ”No onhan sillä vaikutusta niinkun ylipäätään kaikennäköisiin veroihin. Et mitenkä niihin suhtaudutaan. Ja tavallaan ymmärtävät senkin, että mitä niillä veroilla tehdään. Ja haluavatkin sen ymmärtää niin, että ne ei oo loppupeleissä niin kauhee rasite, kuin vois äkkiseltään kuvitella.”

Tutkimusaineiston perusteella voidaan esittää verotukseen liittyvän osaamisen sekä erityisesti yrittäjän omaan liiketoimintaan liittyvän taloudellisen lukutaidon kehittymisen edesauttavan myönteisen asenteen muodostumista arvonlisäverotusta kohtaan. Havainto on yhtenevä Olsenin ym. (2019) saaman tuloksen kanssa, joskin laajalla otannalla (N=350) tehty tutkimus osoitti vero-osaamisen ja segregatioon perustuvan mielen tilinpidon strategian olevan toisistaan erillisiä ilmiöitä ja yhteyden olevan havaittavissa vain tiettyyn osaamisen tasoon saakka. Yrittäjän voidaan perustellusti olettaa hyötyvän osaamisensa lisäämisestä vähintään arvonlisäverotusjärjestelmän peruseriaatteet kattavaksi. Osaamisen kehittämällä olisi myönteinen vaikutus kirjanpitäjien työtaakkaan, joten asiakkaiden oma-aloitteista opastamista voitaneen pitää suositeltavana.

4.3.2 Yrittäjäikä ja yrityksen koko

Käsitys Yrityksen koon merkityksestä yrittäjän suhtautumiseen arvonlisäverotusta kohtaan ilmeni useita kertoja tutkimusaineistossa. Yrittäjäikään liittyvällä kysymyksellä pyrittiin selvittämään kirjanpitäjien käsityksiä omistajayrittäjien suhtautumistapojen ajallisesta muuttuvuudesta arvonlisäverotusta kohtaan.

Haastatteluaineiston perusteella kaksi kirjanpitäjää yhdistivät yrityksen koon segregatioon perustuvaan mielen tilinpidon strategiaan, kun taas kolmas kirjanpitäjä ei tunnistanut yrityksen koon vaikutusta ajatteluun. Ajattelutapojen hahmottaminen yrityksen liikevaihtoon perustuvan koon ja liiketoiminnan laajuuden kautta tuli esille kattavasti haastatteluiden aikana ja kahden kirjanpitäjän kokemusten perusteella integraatioon perustuva strategia korostuu pienemmissä yrityksissä, kun taas segregatioon perustuva strategia yleistyy yrityksen koon kasvaessa.

KP2: ”Mutta varsinkin uusilla yrittäjillä ja niillä joilla se on pientä tai semmosta sivutoimista yrittämistä niin niillä se tuppaa olemaan, että ne kuvittelee, että se kaikki mikä laskulla näkyy on heiän rahaa.”

KP1: ”Eli monesti näe pienet yksityiset, tai toiminimiyrittäjät, niin voi sanoa että suurin osa niistä menee siihen integraatio-ajatteluun. Että se integraatio-ajattelu on tyypillistä pienille yrityksille.”

Esille nousi myös kooltaan isompien yritysten toimintojen korkeampi järjestäytyneisyys, josta voidaan löytää yhteys Thalerin (1999) näkemukseen eksplisiittisistä järjestelmistä implisiittisen mielen tilinpidon tukena.

KP1: ”No, tässäkin on varmaan et mitä isompi yritys, niin sitä selkeämmät tavallaan toimintatavat on. Ja tavallaan et siellä ei lähdetä kyllä kovin herkästi sooloilemaan ja yrittämään.”

Aikaisemmassa tutkimuksessa (Adams & Webley 2001) on havaittu kooltaan pienten yritysten arvonlisäveroon kohdistaman negatiivisemmän suhtautumisen selittyvän osin kokemuksella resurssien riittämättömyydestä palkata ulkopuolista verokonsultointia tilitettävän arvonlisäveron määrän minimoimiseksi. Tässä tutkimuksessa vastaavaa ilmiötä ei noussut esille. Ero on perusteltavissa, sillä kaikki tutkimukseen osallistuneet kirjanpitäjät ilmoittivat tarjoavansa asiakkailleen myös arvonlisäverotukseen liittyvää konsultointia, kaikkien kirjanpitäjien asiakkaiden ollen siten jonkin asteisen verokonsultoinnin piirissä.

Yrittäjävuosien mukanaan tuoman kokemuksen merkityksen kaikki kolme kirjanpitäjää liittivät aiemmin esille nostettuun osaamisen kehittymiseen, joka itsessään edesauttaa arvonlisäveroon kohdistuvan myönteisen suhtautumisen kehittymistä.

Haastateltavien näkemyksistä voidaan löytää tukea aikaisemman tutkimuksen havainnoille kahdella tavalla. Ensinnäkin Olsen ym. (2019) eivät havainneet yhteyttä yrittäjävuosien määrän ja yrittäjän harjoittaman mielen tilinpidon strategian välillä. Toiseksi he havaitsivat segregaatioon perustuvan mielen tilinpidon strategian olevan yhteydessä vero-osaamiseen tasoon, vaikka nämä ovatkin kaksi erillistä konstruktiota. Tutkimuksen aineisto tukee näitä havaintoja siten, että kokemuksen lisääntyessä yrittäjävuosien mittaan vero-osaamisen taso voi kohota, mutta kyseessä ei ole säännönmukainen kehitys. Erityisesti kehitys voi olla näkyvää, mikäli ymmärrys aihepiiristä on vähäinen yritystoimintaa aloittaessa. Nämä näkökulmat tulevat esille KP3:n vastauksessa:

KP3: ”No kyl mun kokemuksen mukaan niin se kehittyy. Ei aina välttämättä myönteiseen, niinku siihen suuntaan että hyväksytään enemmän niitä maksettavia arvonlisäveroja, mutta kyl se ajatus kokoajan siellä taustalla kehittyy sitä mukaan kun niitä vuosia tulee lisää.”

Yrittäjäkokemuksen lisääntymisen, kuten myös osaamisessa tapahtuneen kehityksen merkitystä arvioitaessa on kuitenkin syytä huomioida useiden tekijöiden, kuten asiakaskunnassa tapahtuvan vaihtuvuuden, vaikuttavan kirjanpitäjien mahdollisuuksiin havainnoida suhtautumisessa tapahtuneita muutoksia pitkällä aikavälillä

4.3.3 Yritystoiminnan kannattavuus ja toimiala

Kysymys koski kirjanpitäjien käsitystä siitä, miten yrittäjän suhtautuminen arvonlisäverotusta kohtaan näyttäytyy yrityksen kannattavuuden näkökulmasta. Kokemukset vaihtelivat haastateltavien kesken ja näkökulmaan perehtyminen luotettavammalla tasolla olisi vaatinut laajemman tutkimusaineiston. KP1:n näkemykset antavat kuitenkin tukea Muehlbacherin ym. (2017) havainnolle, jonka

pohjalta segregatioon perustuva ajattelu vähentää konkurssin riskiä. Havaintoa voidaan selittää yrittäjän käytettävissä olevan varallisuuden hahmottamisella implisiittisten mielen tilien kautta, joka edesauttaa rahojen riittävyttä yrityksen velvoitteiden hoitamiseen. Kyseinen ilmiö on siten yhteydessä kohdassa 4.2.2 käsiteltyyn arvonlisäveron tilitykseen varautumiseen ja siten segregatiota painottavaan mielen tilinpidon strategiaan. Osin myös KP3:n näkemys arvonlisäverosta tekijänä, jolla yrittäjä voi perustella liiketoiminnan kannattamattomuutta, antaa tukea kyseiselle tutkimustulokselle.

KP1: "Ne jotka tavallaan ymmärtää tämän, et jos puhutaan vaikka segregatioajattelusta, niin niillä on paremmat edellytykset tehdä kannattavaa liiketoimintaa, kannattavaa bisnestä. Taas sitten nämä yritykset, joilla ylipäätään on tämä integraatio-ajattelutapa, on monta kertaa tavallaan niitä, joiden kannattavuus menee ehkä siellä rajamailla. Et kyllä siinä mun mielestä on selkeä yhteys. Ei tietysti toki aina...että poikkeuksiakin voi olla. Mutta yleensä ne on niitä yrityksiä että ylipäätään se liiketoiminta ei oo kovinkaan kannattavaa."

KP3: "No kyllä tämmöset ajatukset (konkurssiriski) on enemmän tuolla integraatiopuolella. Se koetaan niinku peikkona, ja semmosena mitä on niinku helppo syyttää, jos alkaa menemään huonommin."

Toisaalta KP2 ei ottanut kantaa yrittäjän mielen tilinpidon strategian vaikutuksesta harjoitetun liiketoiminnan kannattavuuteen:

KP2: "Onpas nyt kyllä hankala.. No en nyt kyllä äkkiseltään allekirjottas että näin olis sellasta yhteyttä."

Vastaukset toimialan merkitystä koskevaan kysymykseen olivat yhdenmukaisia, kukaan haastatelluista ei tuonut ilmi suoraa yhteyttä. Aiemmissa tutkimuksissa on käsitelty toimialoittaisia eroja, mutta tilastollisesti merkittäviä yhteyksiä ei ole löydetty (vrt. Adams & Webley 2001; Olsen ym. 2019).

4.3.4 Motivaatio noudattaa verolainsäädäntöä

Erot yrittäjien motivoituneisuudessa noudattaa verolainsäädäntöä tulivat esille verotuksellisten näkökulmien ristiriidoissa kirjanpitäjien ja asiakkaiden välillä. Kaksi kirjanpitäjää kertoivat erityisesti liiketoiminnaltaan pienempien yrittäjien kanssa ilmenevistä näkemuseroista edustuskuluihin liittyen. Suoraan kysyttäessä vain KP3 yhdisti motivoituneisuuden noudattaa verolainsäädäntöä toiseen mielen tilinpidon strategiaan, segregatioon, liittyväksi piirteeksi.

KP2: "Joskus on sitä ollu, että onko niinkö edustuskuluja vai onko ne henkilökunnan virkistäytymistä jos on saunailtaa pietty niin tämmösistä on saattanu sitten tulla erimielisyyttä ja kinaa..."

KP3: "Et jos joku, esimerkiks edustuskulujen arvonlisäverovähennettävyyys, niin se välillä yrittäjää vähän rassaa, ja välillä joutuu tietysti kyseenalaistaan, että onko nyt ravintolassa käyty sitten oikeesti jotain neuvotte-lua vai onko siellä vaan ollut kivaa kaverin kanssa ja tällaset asiat sitten."

Teoreettisen viitekehyksen kautta aineistoa tarkasteltaessa yhteys voidaan löytää mielen tilinpidon strategioita laajemmalla tasolla, eksplisiittisten ja implisiittisten talouden hallintamekanismien vuorovaikutuksesta (vrt. Thaler 1999), kuten kohdassa 4.3.2 on esitetty.

4.3.5 Yhteenvedo vaikuttavista tekijöistä

Toiseen tutkimuskysymykseen ei voida analysoidun tutkimusaineiston perusteella antaa yleistettäviä tuloksia niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat yrittäjän mielen tilinpidon strategiaan. Kirjanpitäjien kokemusten perusteella voidaan kuitenkin löytää viitteitä verotuksellisen ja yleisesti taloudellisen tiedon yhteydestä segregatioon perustuvan strategian painottumiseen. Tämä havainto saa tukea myös aiemmista tutkimuksista. Vastaavasti toimialalla ei näytä tämän tutkimuksen perusteella olevan vaikutusta yrittäjän soveltamaan mielen tilinpidon strategiaan.

Muiden käsiteltyjen elementtien osalta tulokset olivat ristiriitaisempia, joten pitkälle vietyjen tulkintojen esittämistä ei voida pitää mielekkäänä.

4.4 Kirjanpitäjä yrittäjän tukena

4.4.1 Vaikuttamismahdollisuudet toimivassa asiakassuhteessa

Kirjanpitäjien kokemusten perusteella luottamusta, avoimuutta sekä yhteisymmärryksen saavuttamista voidaan pitää toimivan asiakassuhteen perustana. Nämä tekijät tulevat ilmi kirjanpitäjä - asiakas -vuorovaikutussuhteen kuvauksista.

KP1: "No kyllä se perustuu siihen keskinäiseen luottamukseen..."

KP2: "No kyllähän se on semmonen kommunikaatio ja luottamus että molemmat pääsee sinne samalle sivulle, että ymmärtää mitä toinen tarkoittaa."

KP3: "Avoin keskustelu...et kirjanpitäjä tietää mitä yrittäjä ajattelee ja mitä se suunnittelee. Pystytään niinku ennakoimaan asioita."

Tämä havainto saa tukea aiemmasta tutkimuksesta (Blackburn, Carey & Tannenwsky 2018), jossa asiakassuhteessa vallitsevan luottamuksen on havaittu lisäävän asiakasyrittäjän todennäköisyyttä noudattaa kirjanpitäjän antamia neuvoja. Luottamuksen merkitystä voidaan siten pitää olennaisena arvioitaessa kirjanpitäjän mahdollisuuksia vaikuttaa yrittäjän arvonlisäverotukseen kohdistuviin asenteisiin.

Tutkimusaineiston perusteella luottamuksen muodostuminen ei kuitenkaan yksin takaa mahdollisuutta vaikuttaa asiakasyrittäjän suhtautumiseen arvonlisäverotusta kohtaan. Ilmiö näyttäytyy monen tekijän summana. Kirjanpitäjistä kaikki korostivat kuitenkin rationaalisen perustelun merkitystä

vaikuttavuuden lisäämiseksi. Yksi ilmaisi kokevansa vaikutusmahdollisuutensa hyvänä ja yksi suhtautui omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa varsin kriittisesti.

KP1: "...mä sanoisin näin että kyllä asiakkaat ymmärtää, kun puhutaan suoraan ja kerrotaan suoraan..."

KP3: "No edelleenkin se keskustelu aiheesta ja perusteleminen, että miksi näin. Avaamalla vähän taustoja miksi näin on päätetty. Kyllä se itteäki hiertää se alvi aina silloin ku täytyy sitä maksaa paljo. Mutta kyllä se oikeestaan on keskustelu ja perustelu, jolla pääsee sitten aika pitkälle."

KP2: "Voi voi voi.. Kyllä se on vähän, hankalahan siihen on vaikuttaa. Että ei, niillä on jo se perusasenne ja muu."

Mielenkiintoisena havaintona voidaan pitää myös KP2:n vastausta, joka viittaa kirjanpitäjän mielen tilinpidon strategian perustuvan integraatioon; Hän näkee itsensä veron maksajana ja kokee arvonlisäveron yrittäjän taakkana.

4.4.2 Interventiokynnys

Kirjanpitäjien näkemyksiä yrittäjän toimintaan puuttumisen tarpeellisuudesta selvitettiin kysymällä niistä tilanteista, joissa he näkevät oma-aloitteisen intervention tarpeellisena. Kirjanpitäjät lähestyivät kysymystä toiminnan laillisuuden näkökulmasta ja kaikki tutkimukseen osallistujat esittivät yrittäjän lainsäädännön kanssa ristiriitaisen toiminnan laukaisevana tekijänä.

KP1: "Mää yleensä asiakkaille sanon, että jos sulle tulis nyt verotarkastus, ni tästä sää narahtaisit, et tää ei kestä tavallaan tarkastelua tää toimintatapa. Ja mä aina yritän sen semmosen huumorinki kautta tuoda, et sanon, et tää ei oo hyvä juttu jos ollaan yhesä sielä kiven sisäsä"

KP2: "Ja sitte aina on kysely, että jos asiakas toimittaa esim maksukehoituksen, josta ei näy alakuperänen lasku tai muuta, niin sitten on saatava se alakuperänen kopio, että ne alavit näkee sieltä oikeen. Muutenhan se on alvittomaks kuluks kirjattava. Että ei siihen voi alakaa niitä säveltämään taas. Ja kyllä ne sen ymmärtää."

KP3: "No kyl se raja tulee vähän ennen yleensä vastaan ennen kuin mennään sinne laittomuuksien puolelle...Mutta tota, ehkä se on siinä kohtaan jos verot jää maksamatta. Sit lähetään keskusteleen, että miksi näin ja mitä voitaisiin tehdä toisin."

Näiden näkökulmien perusteella viimeistään yrittäjän toiminta lainsäädännön rajalla näyttäytyy kirjanpitäjälle selkeänä indikaattorina, jonka perusteella toimintaan puututaan, tarvittaessa napakastikin.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Tutkimusaineistosta johdetut johtopäätökset

Tämän laadullisen tutkimuksen tarkoituksena oli tuottaa lisää tietoa kirjanpitäjien mahdollisuuksista yhtäältä havaita ja toisaalta vaikuttaa asiakasyrittäjiensä suhtautumistapoihin arvonlisäverotusta kohtaan. Tavoitetta lähestyttiin kolmen tutkimuskysymyksen kautta, joihin tutkimusaineiston perusteella löydettiin vastaukset. Tutkimuksen rajoitteet huomioiden tehtyjä havaintoja voidaan pitää vähintään suuntaa-antavina, tutkimusaineistossa korostuneiden havaintojen ollessa pääosin linjassa aikaisempien tutkimustulosten kanssa.

Kirjanpitäjien tunnistamat segregaatioon perustuvat strategiat omistajayrittäjien tavoissa hallita arvonlisäverotukseen sidonnaisia rahavirtoja. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen voidaan tutkimusaineiston perusteella todeta kirjanpitäjien havaitsevan asiakasyrittäjiensä toisistaan eroavat suhtautumistavat arvonlisäverotusta kohtaan. Suhtautumistapojen kuvausten perusteella kirjanpitäjien havainnot osoittavat selkeän jakautumisen segregaatiota ja integraatiota painottaviin tapoihin Thalerin (1999) mielen tilinpidon teorian mukaisesti. Tutkimustulos on yhtenevä aikaisempien ilmiötä käsittelevien tutkimusten kanssa (Olsen ym. 2019; Adams & Webley 2001), joissa strategioiden yhtäläinen jakautuminen on havaittu suoraan yrittäjiltä kerätyn tutkimusaineiston perusteella. Tämä tutkimus osoittaa yrittäjälle ominaisen arvonlisäverotukseen liittyvän mielen tilinpidon strategian olevan kirjanpitäjän havaittavissa ja kirjanpitäjän näkökulman olevan yksi vaihtoehtoinen lähestymistapa ilmiön tutkimiselle.

Kirjanpitäjien tunnistamat sisäiset ja ulkoiset tekijät, jotka ohjaavat omistajayrittäjien mielen tilinpidon strategiaa integraatioon tai segregaatioon perustuviksi. Toisen tutkimuskysymyksen avulla pyrittiin kartoittamaan niitä kirjanpitäjille näyttäytyviä elementtejä, joilla on mahdollisesti yhteys yrittäjän mielen tilinpidon strategian painottumiseen. Tutkimusaineiston perusteella merkittävimmät tekijät olivat yrittäjän vero-osaamisen sekä taloudellisen osaamisen taso, joiden vahvuus liittyi kirjanpitäjien yksimielisen käsityksen mukaan segregaatioon perustuvan mielen tilinpidon strategian ilmenemiseen. Välillisesti osaamisen kehittyminen tuli ilmi myös yrittäjäiän kasvun myötä. Havainnot ovat yhteneviä aikaisemman tutkimuksen kanssa (Olsen ym. 2019), johon perustuen voidaan todeta yrittäjäkokemuksen tarjoavan mahdollisuuden osaamisen kehittämiseksi, mutta ei takaavan sitä. Muilta osin kirjanpitäjien esittämät kuvaukset olivat ristiriitaisia ja antavat lähinnä viitteitä mielen tilinpidon strategian vaikutuksista liiketoimintaan.

Kirjanpitäjien kokemus omasta vaikuttamismahdollisuudestaan omistajayrittäjän arvonlisäverotukseen liittyviin mielen tilinpidon keinoihin. Vastauksena kolmanteen tutkimuskysymykseen voidaan esittää kirjanpitäjillä olevan mahdollisuus vaikuttaa asiakasyrittäjien suhtautumistapaan arvonlisäverotukseen, vaikutusvallan määrän ollessa kuitenkin voimakkaasti tilannesidonnaista. Tutkimusaineistosta nousi esille kirjanpitäjien merkitys yrittäjien arvonlisäverotukseen ja taloudelliseen osaamiseen liittyvänä tietolähteenä, jonka kautta

vaikuttamismahdollisuutta voidaan pitää myös välillisenä. Voimakkaimpina vaikuttamismahdollisuutensa kirjanpitäjät kokivat laillisen toiminnan rajaa lähestyvissä kysymyksissä, kun taas mahdollisuuksista muuttaa yrittäjän asennetta ennen tämän rajan saavuttamista esiintyi epäyhtenäisempiä näkökulmia. Vahvana lähtökohtana kirjanpitäjän vaikutusmahdollisuudelle voidaan saatujen tulosten perusteella pitää kirjanpitäjän ja asiakkaan välille syntyvää luottamusta, havainnon ollessa yhtenevä kirjanpitäjien vaikutusvaltaa tutkineiden Blackburnin ym. (2018) esittämien tulosten kanssa.

5.2 Tutkimuksen rajoitteet, yleistettävyyden ja hyödynnettävyys

Tutkimuksen keskeisimmät rajoitteet liittyvät tutkimusaineiston kokoon. Tutkimukseen osallistuneiden näkökulmat olivat paikoin hyvinkin ristiriitaisia, joka viittaa aineiston saturoitumisen jääneen saavuttamatta. Laajempi tutkimusaineisto olisi lisännyt erityisesti luotettavuutta tutkimuskysymysten kaksi ja kolme vastauksiin, joiden osalta tutkimuksen tulokset jäivät laihahkoiksi. Sen sijaan haastateltujen verrattain yhtenevät kokemukset ensimmäiseen tutkimuskysymykseen liittyvässä teemassa lisäävät kyseisen tuloksen luotettavuutta ja tukevat aikaisempaa tutkimusta.

Tutkimuksen asetelma huomioiden tutkimuksen tuloksilla ei lähtökohtaisesti tavoiteltu laajaa yleistettävyyttä. Tutkimuksen merkityksessä korostuu sen sijaan uuden lähestymistavan, kirjanpitäjän näkökulmasta toteutetun tarkastelun, testaaminen. Sen osalta tutkimusta voidaan pitää onnistuneena, edellä esitetyt rajoitteet huomioiden. Kirjanpitäjillä on mahdollisuus havaita asiakkaidensa mielen tilinpidon strategia arvonlisäverotukseen liittyen, jonka olennaisena taustatekijänä nousi esille yrittäjän vero-osaamisen ja taloudellisen tietämyksen taso. Tämän ohella tutkimuksen tulokset antavat viitteitä kirjanpitäjien vaikutusmahdollisuuksista asiakasyrittäjän suhtautumiseen arvonlisäverotusta kohtaan. Näiden tulosten perusteella on mahdollista, että kirjanpitäjillä on merkittävä rooli sen asenneympäristön muodostumisessa, joka suomalaisilla yrittäjillä on arvonlisäverotusta kohtaan. Tämän merkityksen vahvistaminen edellyttää jatkotutkimusta. Kuitenkin jo tämän tutkimuksen tulosten perusteella kirjanpitäjän aktiivista toimintaa yrittäjän arvonlisäverotukseen liittyvän tiedon lisäämisessä voidaan pitää myönteisenä ja molempia asiakassuhteen osapuolia hyödyttävänä menettelynä.

Mielenkiintoisena jatkotutkimusaiheena voidaan tämän tutkimuksen perusteella esittää yrittäjäkokemuksen, osaamisen kehittymisen ja sovellettujen mielen tilinpidon keinojen muutosten välinen kokonaisuus. Myös kirjanpitäjien itsensä soveltaman mielen tilinpidon strategian yhteys heidän asiakkaidensa suhtautumistapoihin arvonlisäverotusta kohtaan näyttäytyy mielenkiintoisena tutkimuskohteena.

LÄHTEET

- Adams, C. & Webley, P. 2001. Small business owners' attitudes on VAT compliance in the UK. *Journal of Economic Psychology* 22 (2), 195-216.
- Ajzen, I. 1991. The theory of planned behavior. *Organizational Behavior & Human Decision Processes* 50 (2), 179-211.
- Alasuutari, P. 2012. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Alm, J. 1991. A Perspective on the Experimental Analysis of Taxpayer Reporting. *Accounting Review* 66 (3), 577-593.
- Anttila, P. 1996. Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. [Viitattu 17.4.2020]. <https://metodix.fi/2014/05/17/anttila-pirkko-tutkimisen-taito-ja-tiedon-hankinta/> .
- Blackburn, R., Careyt, P. & Tanewski, G. 2018. Business advice by accountants to SMEs: relationship and trust. *Qualitative Research in Accounting & Management* 15 (3), 358-384.
- Bloigu, K. 2018. *Kohti ratkaisukeskeistä sosiaalipolitiikkaa*. Helsinki: Vasemmistofoorumi.
- Boll, K. 2014. Mapping tax compliance Assemblages, distributed action and practices: A new way of doing tax research. *Critical Perspectives on Accounting* 25 (4), 293-303.
- Cullis, J. & Lewis, A. 1997. Why people pay taxes: From a conventional economic model to a model of social convention. *Journal of Economic Psychology* 18 (2&3), 305-321.
- Dhami, S. & al-Nowaihi, A. 2007. Why do people pay taxes? Prospect theory versus expected utility theory. *Journal of Economic Behavior & Organization* 64 (1), 171-192.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J., Lätti, J. & Vastamäki, J. 2018. *Teemahaastattelu: Lyhyt selviytymisopas*. Teoksessa Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1: Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Eurostat. 2019. Detailed list of taxes and social contributions according to national classifications. [Viitattu 24.3.2020]. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tax_revenue_statistics .
- Gertner, R. 1993. Game shows and economic behavior. Risk taking in 'card sharks'. *Quarterly Journal of Economics* 108 (2), 507-521.
- Haaparanta, L. & Niiniluoto, I. 2016. *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Helsinki: Gaudeamus
- Hal, A. & Blumer, C. 1985. The Psychology of Sunk Cost. *Organizational Behavior & Human Decision Processes* 35 (1), 124-141.
- Heath, C. & Soll, J. 1996. Mental budgeting and Consumer Decisions. *Journal of Consumer Research* 23 (1), 40-52.
- Juanto, L., Punavaara, A. & Saukko, P. 2018. *Arvonlisäverotus ja muu kulutusverotus*. Helsinki: Alma.

- Miettinen, T. 2017. Richard Thaler – Käyttäytymistaloustieteen uranuurtaja. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 113 (4), 542-549.
- Muehlbacher, S., Hartl, B. & Kirchler, E. 2017. Mental accounting and Tax Compliance. *Public Finance Review* 45 (1), 118-139.
- OECD. 2018. Consumption Tax Trends 2018. [Viitattu 27.4.2020]. <https://www.oecd-ilibrary.org/content/publication/ctt-2018-en> .
- Olsen, J., Kasper, M., Kogler, C., Muehlbacher, S. & Kirchler, E. 2019. Mental accounting of income tax and value added tax among self-employed business owners. *Journal of Economic Psychology* 70, 125-139.
- Read, D., Loewenstein, G. & Rabin, M. 1999. Choice Bracketing. *Journal of Risk & Uncertainty* 19 (1-3), 171-197.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto. [Viitattu 18.4.2020]. <https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L6.html> .
- Sunikka, A. & Peura-Kapanen, L. 2008. Kuluttajien varallisuuden hallinta: Vertaileva tutkimus kuluttajien ja palveluntarjoajien näkemyksistä. Helsinki: Kuluttajatutkimus.
- Thaler, R. 1985. Mental Accounting and Consumer Choice. *Marketing Science* 4 (3), 199-214.
- Thaler, R. 1999. Mental Accounting Matters. *Journal of Behavioral Decision Making* 12 (3), 183-206.
- Thaler, R. & Johnson, E. 1990. Gambling with the House Money and Trying to Break Even: the Effects of Prior Outcomes on Risky Choice. *Management Science* 36 (6), 643-660.
- Thaler, R. & Shefrin, H. M. 1981. An Economic Theory of Self-Control. *Journal of Political Economy* 89 (2), 392-406.
- Torgler, B. 2002. Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax Morale and Tax Compliance in Experiments. *Journal of Economic Surveys* 16 (5), 657-683.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tversky, A. & Kahneman, D. 1979. Prospect Theory: an Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica* 47 (2), 263-292.
- Äärilä, L., Nyrhinen, R., Hyttinen, P. & Lamppu, K. 2017. Arvonlisäverotus käytännössä. Helsinki: Alma.
- Özkan, M. & Özkan, Ö. 2020. Financial Evaluation of Mental Accounting. *Journal of Accounting, Finance & Auditing Studies* 6 (1), 86-118.

LIITTEET

LIITE 1: Teemahaastattelurunko

Alustavat kysymykset:

- Kuinka pitkä työkokemus sinulla on kirjanpitäjän toimenkuvasta?
- Oletko itse toiminut yrittäjänä?
- Kuinka suuri osa nykyisistä ja aikaisemmista asiakkaistasi on harjoittanut arvonlisäveron alaista liiketoimintaa?
- Tarjoatko asiakkaillesi arvonlisäverotukseen liittyvää neuvontaa ja konsultointia?

1. Teema: Kysymykset, joilla selvitetään, tunnistaako kirjanpitäjä asiakkaanaan olevan omistajayrittäjän segregatioon ja integraatioon perustuvat mielen tilinpidon strategiat. Selvitetään myös, kumpaa strategiaa esiintyy enemmän omistajayrittäjien keskuudessa.
 - a. **Kuka koetaan arvonlisäveron maksajana ja onko tässä eroja omistajayrittäjien välillä?**
 - b. **Koetaanko arvonlisävero yrittäjän taakkana ja onko tässä eroja omistajayrittäjien välillä?**
 - c. **Koetaanko arvonlisäveron tilittäminen yrityksen ansaituista varoista tehtynä vähennyksenä?**

2. Teema: Miten seuraavat tekijät vaikuttavat kirjanpitäjän kokemuksen mukaan omistajayrittäjän suhtautumiseen ja ajattelutapaan arvonlisäverotusta kohtaan.
 - a. Vero-osaamisen taso
 - b. Yleinen taloudellinen osaaminen (koulutuksen tai kokemuksen kautta hankittu)
 - c. Motivaatio noudattaa verolainsäädäntöä lainsäädäntöä ja suhtautumisen kielteisyys tai myönteisyys arvonlisäverotusta kohtaan
 - d. Yrittäjävuosien määrä
 - e. Liiketoiminnan kannattavuus ja kääntäen konkurssiriski
 - f. Toimiala
 - g. Yrityksen koko liikevaihdolla mitattuna

3. Teema: Kirjanpitäjän mahdollisuudet vaikuttaa omistajayrittäjän mielen tilinpidon strategiaan.
 - a. Mitkä tekijät ovat keskeisimpiä toimivassa kirjanpitäjä-yrittäjäsuhteessa?
 - b. Miten kuvailisit luottamuksen muodostumisen prosessia ja millaista vaihtelua siinä on asiakkaiden välillä?
 - c. Millaisina koet omat mahdollisuutesi vaikuttaa asiakkaanasi olevan yrittäjän suhtautumiseen arvonlisäverotusta kohtaan?